GENIU PUSTIU

MIHAI EMINESCU

MIHAI EMINESCU

GENIU PUSTIU

Roman

Dumas zice că romanul a existat totdeauna. Se poate. El e metafora vieții. Priviți reversul aurit al unei monede calpe, ascultați cântecul absurd al unei zile care n-a avut pretențiunea de-a face mai mult zgomot în lume decât celelalte în genere, extrageți din astea poezia ce poate exista în ele și iată romanul.

Printr-o claie prăfuită de cărți vechi (am o predilecțiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Novele cu șase gravuri. Deschid și dau de istoria unui rege al Scoției care era să devină prada morții din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Închipuiți-vă însă că pe cine l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoției? Pe Tasso! Lesne de explicat: Economia. Am scos întradins portretul lui Tasso spre-a-l compara. Era el, trăsură cu trăsură. Ce coincidențe bizare pe fața pământului, îmi zisei zâmbind prin visarea mea. Putea-s-ar oare întâmpla unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam?…

Uitasem însă că tot ce nu e posibil obiectiv e cu putință în mintea noastră și că, în urmă, toate câte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sunt decât creațiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivități, iar nu lucruri reale. Viața-i vis.

Era o noapte tristă. Ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate ale Bucureștilor, ce se trăgeau strâmte și noroioase prin noianul de case mici și rău zidite din care constă partea cea mai mare a așa-numitei capitale a României. Tropăiai prin bălțile de noroi ce te împroșcau cu apa lor cea hleioasă îndată ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c-un pas înainte. De prin cârciumi și prăvălii pătrundea prin ferestrele mari și nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din când în când treceai pe lângă vro fereastră cu perdelele roșii, unde în semiîntuneric se zărea câte o femeie… Pe ici, pe colea vedeam pe câte-un romanțios ce trecea fluierând sau câte-un om beat, care-ndată ce chiuia răgușit lângă ferestrele prostituțiunii, femeia spoită

ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-și arăta fața sa unsă din gros și sânul său veșted și gol — poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinți murdare în piepturi stârpite și pustiite de corupțiune și beție. Bețivul intra, semiîntunericul devenea întuneric și amurgul gândirilor se prefăcea într-o miază-noapte de plumb când gândeam că și acela se numește om, și aceea femeie. Trebuie să scuzi, trei sferturi ale lumii e așa, și dintr-al patrulea — Dumnezeule, ce puține-s caracterele acelea care merită a se numi omenești.

Prin ușa unei cârciumi deschise auzii țârlâiturile unor coarde false, pe care le schingiuia sub arcușul său cel aspru și cu degetele-i uscate un biet copil de țigan, și-n preajma lui sărea de rumpea pământul o muiere-n doi peri și un țigan rupt și lung, cu picioarele goale băgate în niște papuci largi și umpluți cu paie. O veselie grotescă, urâtă se desemna pe fețele amândurora.

Alături era o cafenea. Ploaia și frigul ce mă pătrunseseră mă siliră să intru-n ea. Mirosul tutunului, eternul trictrac al jucătorilor de domino făcea un efect deosebit asupra simțurilor mele amețite de ploaie și de frig. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori în limba sa metalică, spre-a da lumii, ce nu-l asculta, sama că se scursese și a 12-a oră a miezului nopții. P-ici, pe colea pe lângă mese se zărea câte-o grupă de jucători de cărți cu părul în dezordine, ținând cărțile într-o mână ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuți, cu ochii ficși, mișcându-și și mușcându-și buzele făr-a zice o vorbă și trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua sau berea ce le sta dinainte… semn de triumf!

Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pănura verde vorba Ilma. Cugetam că e din vița lui Arpad și că și-o fi scoțând din rezervorul memoriei sale vrun dulce nume de iubită sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-am mai ocupat mai mult de figura acestui tânăr, suspinător poate, ci am

început a răsfoi, prin ziare streine, unele reviste literare artistice etc. (Ale noastre nici nu au, nici nu vor a revedea ceva în privința asta.)

Junele meu se apropie de mine.

— După d-ta, mă rog, șopti el înclinându-se. Accent curat românesc — nu e ungur.

— Poftim, zisei, întinzându-i ziarul și surprins de interesul ce-mi insuflă îndată ce ridicai ochii.

Un om pe care-l cunoșteam fără a-l cunoaște, una din acele figuri ce ți se pare că ai mai văzut-o vrodată-n viață, fără s-o fi văzut niciodată, fenomen ce se poate explica numai prin presupunerea unei afinități sufletești. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos, d-o frumusețe demonică. Asupra feței sale palide, musculoase, expresive, se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filozof. Iar asupra frunții se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cădea pe niște umeri compacți și bine făcuți. Ochii săi mari, căprii, ardeau ca un foc negru sub niște mari sprâncene stufoase și îmbinate, iar buzele strâns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuți, un Satan, nu cum și-l închipuiesc pictorii: zbârcit, hidos, urâcios, ci un Satan frumos, de-o frumusețe strălucită, un Satan mândru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul, și iadul îndărătnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit în cer, a sorbit din lumina cea mai sântă, și-a îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, și-a muiat sufletul în visurile cele mai dragi, pentru ca în urmă, căzut pe pământ, să nu-i rămână decât decepțiunea și tristețea, gravată în jurul buzelor, că nu mai e în cer. Repedea umflare a nărilor și vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inimă din cele nebune, un caracter pasionat. Talia sa subțire, fină, și mâna sa albă cu degete lungi și aristocrate semăna cu toate astea a avea o putere de fier. Toată expresiunea în sine era d-o putere generoasă, deși infernală.

Luă un ziar românesc. La pagina anunțurilor citi cu o semivoce sarcastică: Opera italiană… Ughenoții.

— Ai vrea să fie română? zisei indiferent.

— Se-nțelege. N-am putea avea o muzică… mai dulce și mai frumoasă ca cea italiană?

— Nu ești venit de mult.

— Nu.

— Înțeleg, zisei.

— De ce?

— Oamenii noștri, zic eu, sunt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba și mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi și a cugeta; căci altfel n-am putea trece în ochii Europei de națiune civilizată.

— Și… oare sunteți aceea de ce vreți să treceți?

— Hm… nu ești de aici… cum se vede.

— Nu.

— A… altceva… Ei bine, s-o știi de la mine că nimeni nu caută aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, miniștri ce nu știu a guverna, financieri ce nu știu a calcula, și de aceea atâta hârtie mâzgălită fără nici un folos, de-aceea atâtea țipete bestiale care umplu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de-aceea atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu, decât suflete înamorate în limba și datinele străbunilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minți ocupate cu chestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni. Divorțul… adulterul umblă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măști vii, pe stradele noastre: zâmbind femeilor le stârpește, zâmbind bărbaților îi usucă și cu toate astea noi le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernilor

noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucrului spre realizarea acelor ideale spre care țintește omenirea toată, și familiei… Femeia poporului nostru nu lucrează… *are cu ce trăi;* bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra — toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cât despre inteligența noastră — o generațiune de amploiați… de semidocți… oameni care calculează cam peste câți ani or veni ei la putere… inteligență falsă, care cunoaște mai bine istoria Franței decât pe-aceea a României, fii unor oameni veniți din toate unghiurile pământului, căci adevărații copii de român încă n-au ajuns să învețe carte… oameni în fine care au făptură și caracter de la tații greci, bulgari și numai numele de la mumă — de la dizgrațiata Românie. Și încă dacă și-ar câștiga prin ceva dreptul de-a se numi români; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai rău și mai cumplit decât streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condițiune a existenței lor… ei sunt… cum o spun înșii, români de naștere, francezi în inimă — și dacă Franța le-ar procura semidocților noștri avantajele pe care le dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult… cu toții!

Pre legea mea, urmai, ștergându-mi sudoarea, arată-mi un om care să scrie romanul Mizeriilor acestei generațiuni, și acel om va cădea ca o bombă în mijlocul pustiitei noastre inteligențe, va fi un semizeu pentru mine, un mântuitor, poate, pentru țara lui.

— Schimbați opiniunea publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național — spiritul propriu și caracteristic al poporului din adâncurile în care doarme, făceți o uriașă reacțiune morală, o revoluțiune de idei, în care ideea *românesc* să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine, fiți români și iar români, zise el încet și răgușit.

— Cine s-o facă asta? Nu sunt toți astfel? Nu sunt toți numai receptivi — francezi, italieni, spanioli, tot — numai români nu?

— O! nu trebuie oameni mulți pentru asta… Spiritul public este fapta puținor oameni. O singură frunte unsă cu mirul lui Dumnezeu

e în stare să forme din oceanul cugetărilor omenești o singură volbură gigantică, care să se-nalțe din fundul abisului mării până sus în nourii gânditori din cerul luceafărului ce se numește geniu… Arătați-le iasma viitorului și se vor speria de el. Arătați-le unde-ar ajunge de-ar urma tot astfel și se vor întoarce… Dar în fine — adaose el c-un surâs sceptic — de ce să cercăm noi a ridica generațiunea cu umărul? Tot ce se-ntâmplă pe lume rezultă. De-o fi ca ei să se stingă, se vor stinge și cu noi și fără de noi — de nu, nu.

Cosmopolit? adaose el încet, hm! cosmopolit sunt și eu; aș vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atâtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile nu sunt decât nuanțele prismatice ale Omenirii, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferența dintre individ și individ. Făceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenței, căci în întunericul nedreptății și a barbariei toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice. Sufletul omului e ca un val — sufletul unei națiuni ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi și noaptea cu aeru-i brun și cu nourii suri domnește asupra mării și a valurilor ei — ea doarme monotonă și întunecată în fundul ei care murmură fără înțeles; pe când dacă, în senina și albastra împărăție a cerului înflorește Lumina ca o floare de foc, fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută de la cer coloarea sa, seninul geniului său, și le reflectă în visul său cel adânc și luciu. Când națiunea e-n întuneric, ea doarme-n adâncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace, iar când Libertatea, civilizațiunea plutesc asupră-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunțile lor și a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se

face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeții, filozofii unei națiuni presupun în cântec și cuget înălțimile cerului și-l comunică națiunilor respective. Dar sunt nouri care, întunecând cerul, întunecă pământul. O, nourii — regi ai pământului vor mâna totdeauna tunetele lor — rezbele asupra popoarelor de valuri; cu toate că acei nori nu sunt alta decât însăși respirarea ghețoasă și întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră și acopăr cu o perdea de fier Soarele aurit, și până ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al mării c-o noapte rece și tăcută, până atuncea Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai nalți și mai veninoși nori sunt monarhii. Cei după ei, asemenea de veninoși, sunt diplomații. Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoare întregi sunt rezbelele.

Sfărâmați monarhii! Nimiciți servii lor cei mai linși, diplomații; desființați rezbelul și nu chemați certele popoarelor decât înaintea Tribunalului popoarelor și atunci Cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi pământul cu razele sale de pace și de bine.

Judecata acestui june — cam bizară — mă interesă mult și sorbeam, ca să zic așa, vorbele șoptite de buzele sale subțiri și palide. Fața sa devenea din ce în ce mai profundă și mai expresivă și luă un aspect fantastic. Mă lăsam târât de râul lin al cugetărilor sale într-o nemargine de vise.

— Nu crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voi eu nu-și are adepții săi fierbinți. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunarul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografiat în nordul Germaniei. Ieșit dintr-o litografie secretă de sub mâna unor juni apostoli ai Libertății adevărate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil și celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarele la o alianță sacră contra tiranilor celor răi ai pământului, la exilarea din regula lumii a maiestăților meschine, a diplomaților gâzi a opiniunii zilei, a

rezbelului, în care se varsă atâta sânge din inima cea sântă a popoarelor.

Vis frumos care-a început a fi al lumii întregi, vis care, devenit convincțiune, nu va desființa pe-o cale pacifică și nepătată de sânge numai capetele cu coroane tiranice, ci și popoarele ce tiranizară asupra altora!

Bătu o oră. Atunci el se sculă repede, își băgă ziarul litografiat în buzunar și-mi întinse dreapta, pe când cu stânga-și puse pălăria-n cap.

— Mă numesc Toma Nour… D-ta? Îi spusei numele meu. După aceea ieși, lăsând să-mi vâjie prin cap ideea de a-l face eroul unei nuvele.

Întorcându-mă acasă, tocmai când aprind chibritul ca să dau foc la lampă, văd într-o lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele 6 gravuri. Chibritul se stinse și rămăsei în întuneric.

— Uite, zisei, oare nu voi găsi în acest om un Tasso, să-l studiu mai de-aproape? Întunericul din jurul meu era metafora acelui nume: Toma Nour.

După ce-mi propusesem să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vro novelă a mea, am căutat negreșit să fac cu el o cunoștință mai de aproape.

L-am văzut în urmă de mai multe ori și, fiindcă o atracțiune instinctivă mă fermeca înspre el, de aceea i-am propus să mă viziteze. Căpătasem în el un amic, care nu mă vizita decât ca să mă certe, care nu se purta decât în negru, care râdea zile întregi cu un râs de netot în societatea oamenilor, pentru ca să plângă acasă, care ura oamenii și era răutăcios ca o babă, numai ca să nu placă unei lumi ce nu-i plăcea lui.

El nu-mi făcuse încă niciodată invitarea ca să-l vizitez. În fine, într-o zi îmi făcu această nespusă onoare. M-am dus la el. Locuia într-o cameră naltă, spațioasă și goală. În colțurile tavanului paianjenii își exersau pacifica și tăcuta lor industrie, într-un colț al

casei, la pământ, dormeau una peste alta vro câteva sute de cărți, visând fiecare din ele ceea ce cuprindea, în alt colț al casei un pat de lemn c-o saltea de paie, c-o plapumă roșie și-naintea patului o masă murdară, cu suprafața ilustrată de litere mari latine și gotice ieșite de sub bricegelul vreunui ștrengar de copil. Pe masă, hârtii, versuri, ziare rupte și întregi, broșuri efemere ce se împart gratis, în fine, totul un abracadabra fără înțeles și fără scop.

Dar asupra cărților culcate-n colț era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața albă ca marmura și cu niște ochi albaștri mari, sub mari sprâncene și lungi gene negre. Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de-un colorit atât de senin, încât păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mâinile cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feței de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de-o adâncime nespusă, fruntea arcată și mai mică, părul undoind cam prea lung te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.

— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roșie.

— A, femeie!… râse el. Tot femei visați. Ți-o jur pe omenia mea că a fost bărbat ca tine și ca mine…

— Cu toate astea acești ochi…

— Acești ochi?… O! dacă-ai fi văzut tu acești ochi vrodată-n viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiece stea vânătă a dimineții, în fiece undă albastră a mării, în fiece geană azurie ivită prin nori. Cât era de frumos acest copil și ce tânăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat ce l-am avut, care m-a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; și dacă mâna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochii ce ți se par încă frumoși, poți să-ți închipuiești

ce frumoși trebuiau să fie ei. Frumoși a-nmărmurit în sufletul meu întunecos, rece, nebun, precum ar rămânea prin nouri pe bolta cea brună a nopții două… numai două stele vinete. Tu, iubitule, mi se pare că ai să devii foiletonistul vreunui ziar… După ce voi muri îți voi testa într-o broșurică romanul vieții mele și vei face din lungii, din obosiții mei ani, triști, monotoni și plânși, o oră de lectură pentru vrun cutreierător de cafenele, pentru vrun tânăr romanțios sau pentru vro fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi și care învață din romane cum să-și facă epistolele de amor.

— O!… voi care pozați ca eroii leșinânzi ai romancierilor francezi, voi care iubiți ca sentimentalii germani, răspunsei eu, voi care mâncați cu toate astea ca englezii materialiști, voi trăiți mult, și te-ncredințez eu, iubitule, că tu, cu toată afectațiunea ta, cu toată fața ta de-un eroism palid, ai să trăiești mai mult decât mine. Pe ce ne prindem?

— Pe ce ți-am spus, replică Toma, pe biografiile noastre scrise în formă de nuvele. De-oi muri eu înainte, ți-o las pe-a mea, de-i muri tu, moștenesc eu pe-a ta, și-atâta-i tot.

Într-o noapte venisem la Toma. Luna strălucea afară și în casă nu era lumânare. Toma sta visând pe patul lui și fumând în lungi sorbituri din un ciubuc lung, și focul din lulea ardea prin întunericul odăii ca un ochi de foc roșu ce-ar sclipi prin noapte. Eu stam lângă fereastra deschisă și priveam visând în fața cea palidă a lunii. În fața locuinței lui Toma era un mândru palat al unuia din… așa-zișii aristocrați ai noștri… Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii, prin aerul nopții, tremurând notele dulci ale unui piano și un tânăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune ușoară, profumată, fantastică. Îmi închisei ochii, pentru ca să visez în libertate. Mi se păru atunci că sunt într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei vergine murinde. E miazănoapte… Pustiul tace… aerul

e mort și numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu pentru ca să vadă pe-un nor de argint în naltul cerului un înger alb, îngenuncheat, cu mâinile unite, care cântă o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschisei ochii și văzui prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subțiri, lungi, albe, clapele unui piano sonor și acompaniind țipetele ușoare ale unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce, moale și încet. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pământului un nou înger lunatec, o nouă Ophelia. Am închis iar ochii, astfel încât, recăzut iar în pustiul cel lung, palatul cel alb se confunda cu nourul de argint, iar juna fată albă cu îngerul în genunchi. Apoi, strângând silit și tare ochii, am învăscut visul meu în întuneric, n-am mai văzut nimica, ci auzeam dispărând ca o suvenire întunecată: rugăciunea unei vergine.

Muzica încetase de mult și, cu totul în prada impresiunii ei, țineam încă ochii strâns închiși. Când mă deșteptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă, în salon întuneric, și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunii. Aerul era blond și văratec, iar razele lunii, pătrunzând în camera lui Toma, izbeau fața sa, cu care era el culcat în sus. Ea era mai palidă decât altă dată și mi se părea că două raze ale lunii aureau două mici lăcrimioare pătrunse din ochii lui închiși.

— Plângi? zisei încet și mișcat și eu, căci sufletul meu era plin de lacrimi.

— Iubit de-un asemenea înger, fără să-l poți iubi, șopti el încet, cu o voce seacă și amară.

— Ce ai? zic eu.

— Ce am? răspunse Toma. O! dacă-ai cunoaște tu cât de puțin sufletul meu acesta, te-ai înfiora — nu știi, nu-ți poți imagina cât e de pustiu, cât e de deșert în el, e întocmai cu gândirea idioată și stearpă a unui om a cărui urechi sunt surde ca lutul, a cărui gură e

mută ca pământul, a cărui ochi sunt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic, și când mai pot stoarce o lacrimă din ochii mei mă simt ferice. Ai văzut acel înger închinându-se Dumnezeului său — ei bine, acel înger iubește c-un amor lumesc pe un demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Și eu… eu n-o pot iubi. Stele-n cer, amoruri pre pământ, numai în noaptea mea nici o stea, numai în sufletul meu… nici un amor. Câteodată numai aud bătăile pustiitului meu suflet, câteodată suflarea mi se curmă-n piept, ca vântul ce se curmă prin ruinile zdrobite de munții anilor… câteodată mai simt și eu!… O, atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închiși și să trăiesc sau în trecut sau în viitor. Visez ca copilul ce vorbește prin somn, zâmbind, cu Maica Domnului, mă transport în cer, pun aripi umerilor mei și părăsesc pământul, pentru ca să mă dau cu totul acelor umbre divine — visuri care mă poartă din lume-n lume și mă izbesc din gândire în gândire. Mor pentru pământ, ca să trăiesc în cer.

O! de-aș putea iubi.

Înțelegi tu ce va să zică de-a nu *putea* iubi? A trece prin lume singur, mărginit în pași, în ochi, să te zvârcolești în strâmtoarea sufletului tău celui rece, să cauți a-l aprofunda și să vezi că e secat și că apele sale se pierd în nisipul secăciunei sociale, se ard de căldura unei societăți de oameni ce trăiesc numai din ura unuia cătră celălalt.

A nu iubi nu-i nimica — a nu *putea* iubi e grozav.

Toma Nour, după ce sfârșise acest apolog al urii și răcelii, se sculă din pat și începu să traverseze spațiul cel larg al camerei sale, cu pași mari. Lumina lunii bătea în fața de marmură a icoanei din perete, a cărei ochi păreau că trăiau în noapte.

— O, Ioane! zise Toma, sărutând ochii cei de foc vânăt ai icoanei, Ioane, iartă că am căzut într-un iad de ură, când tu nu-mi predicai decât un cer de amor, suflet de înger ce ai fost!

Luna s-ascunse-ntr-un nor negru de ploaie spintecat în două rânduri de lungi fulgere roșii. Casa se-ntunecă și nu se mai văzu nici acea umbră pe perete: Ioan, nici acea umbră de marmură ce umbla: Toma.

— Toma, zisei eu încet, eu mă duc… noapte bună. Cată să nu-nnebunești.

Ieșii și mă dusei acasă la mine. Deși Toma rămânea același, eu băgam de samă că el se ruina din zi în zi.

În una din zile însă eu luai frumoasa deciziune de-a compune cât se va putea de serios mina mea, în sine cam mucalită și nededată de-a fi funebră, și a ținea o orațiune de morală și igienă acestui om — pe care eu îl credeam că-i vun geniu pierdut. Așa e felul meu. În visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sânge și amor, avar de aur și desfrânat ca un Eliogabal, când în realitate nici nu sunt în stare să mă mâniu cumsecade. Atâta timp sunt și eu mânios pe-un om cât ține el mânie pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.

— Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, umblă între oameni, până ce ei nu vor începe a crede că ești nebun.

Am repetat adesea aceste vorbe, sau analoge cel puțin, mai multe zile de-a rândul, dar el nu răspundea nimica, fața sa rămânea la imputările mele de-o amicie copilărească, rece și impasibilă. Însă într-o zi prorupse cu o voce puternică și arzătoare, ochii săi se turburară și răsufla mai greu.

— Taci, zise, copil ce ești! Ce vrei?… Crezi tu ori toate sufletele de pigmei ce mă-nconjor — cred ei oare că mă cunosc? Ei văd niște membre de om, fiecare-și croiește câte-un interior cum îi place pentru acest biped îmbrăcat în negru și omul lor e gata. „E un nebun“, zice cutare. „E fantast“, zice cutare. „Așa! vrea să treacă de original“, zice un al treilea — și toate aceste individualități croite pe seama mea, atribuite mie, nu au a împărți cu mine nimic. Eu sunt ce sunt, destul că sunt altceva decât ceea ce cred ei. Lauda lor

nu mă lingușește, pentru că ei laudă o individualitate care nu-i identică cu a mea — batjocura lor nu m-atinge, pentru că ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc… Îi disprețuiesc pe oameni… m-am săturat de ei.

Se-nțelege că cu asta curmă șirul oricărui raționament ce se putea naște în mintea mea. Nu i-am mai făcut nici o imputare, e în zadar să vorbești celuia ce nu vrea să te-asculte.

Într-o zi el plecase din București fără măcar să-și ia adio de la mine sau de la vreunul din cunoscuții săi.

N-am mai auzit de el vrun an. Într-una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o:

> *„Iubitule, trimite-mi poeziile lui Alecsandri, post-restante — sub literele Y. Y“.*

Ș-atâta tot.

I le-am trimis. Pe urmă am plecat la țară, la o moșioară a părinților mei, unde-am petrecut o vară frumoasă, plină de povești și de cântece bătrânești. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrijea de camera mea ca să primească orice scrisoare mi-ar veni în lipsă și s-o arunce în sertarul mesei.

Cum veni toamna, zburai și eu din câmpiile cele friguroase, brumatece și întinse în camera din București, din etajul al treilea, caldă și mică.

Sunt un fantast. Capul aplecat asupra mesei, îmi făceam planuri de aur, cugetam asupra acelor mistere din viața popoarelor, din mersul generațiunilor care, asemenea fluxului și refluxului mării, duc ca o teribilă consecință ici la înălțare, colo la cădere. Afară era un timp posomorât și gemător ca gândirile murinzilor, ploaia vâjia bătând în ferestrele casei, focul se făcuse zgură-n sobă, lumânarea ardea palidă a stinse — și mie mi se părea că aud șoptirea acelor moși bătrâni care, pe când eram mic, îmi povesteau în timp de

iarnă, ținându-mă în tremurândele lor brațe, povești fantastice despre zâne îmbrăcate în aur și lumină, care cântă senina lor viață în palate de cristal. Au trecut ani d-atunci — și parc-a fost ieri — ieri pare-că-mi încâlceam degețelele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor, la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când Domni îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni — poporul entuziast și creștin undoind ca valurile mării în curtea Domniei — iară eu în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunii, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspirațiune, preot durerilor și bucuriilor, bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro câteva cronici vechi și răsfoiam prin ele, când într-una găsesc o scrisoare nedesigilată încă, pe care desigur că menagera mea, primind-o de la poștă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată cuprinsul ei:

Torino, în nu știu câte.

Omule,

Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Îți mulțumesc. Citesc adeseori pe Emmi, *singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi. Într-adevăr, voi ăștia care trăiți în lume numai pentru ca să trăiți aveți o idee ciudată de moarte… voi vă imaginați scheletul unui mort și-i ziceți moarte. Pentru mine e un înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre. Un înger… îngerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscută mie, singura fizionomie care purta pentru mine fericirea lumii în zâmbetul său și melancolia pământului în lacrima ei. Acea fizionomie nu mai este. Acele buze ce surâdeau — un surâs al morții le-a închis, sau mai bine: moartea-namorată de mine a luat*

figura unei copile, a vizitat pământul și mi-a răpit mai întâi inima, pentru ca, dispărând ea, s-o urmeze și cu sufletul. Scrie-mi.

Eu nu mai văd bine și urechile-mi vâjâie mereu de cântecul umbrelor ce-o să le văd peste puțin pe cealaltă lume. Îngerul meu se pune-n fața soarelui și în umbra negrelor sale aripi îmi întunecă din ce în ce mai mult orele, care se vor stinge în curând. Voi muri. Scrie-mi curând, căci poate-oi mai primi încă. După ce-oi muri, vei căpăta o ciudată moștenire din partea mea. Ține minte. Rămân al pământului cu corpul, al tău cu sufletul, cel ce-n curând nu va mai fi.

Toma Nour

O lacrimă se scurse tremurând din genele mele strălucitoare și aruncai scrisoarea în foc. Ochii mei painjeniți de lacrimi și insomnie întrevedeau într-o sălbatecă fantasmagorie capul vânăt al acelui amic nefericit cu creierii roșii de gândire, cu fălcile înfundate de venin și de mizantropie, cu ochii înfundați și turburi ca ochii unui nebun. Desigur murise. Deschid sertarul mesei și iau puținele portrete ce le aveam împrăștiate prin hârtii. Portretul lui era lipit de a lui Tasso.

Epistola stătuse de mult în cronică. Era veche. Trecu încă o lună și primii un pachet dintr-un mic oraș al Germaniei — reședința unui rege-miniatură, rege-parodie, rege-satiră. Pachetul era c-un manuscript, manuscriptul biografiei lui Toma Nour.

Printre foi, o fâșie de hârtie cu cuvintele următoare:

Amice,

N-am murit încă, însă sunt condamnat la moarte. Execuțiunea mea va fi în curând. Locuiesc într-un palat mare — la poarta mea sunt santinele superbe — numai că e cam întunecos și cam umed palatul meu — oamenii-i zic închisoare. Cu manuscriptul fă ce-i ști.

Adio, și la revedere pe cealaltă lume!

Toma

Iată manuscriptul:

Am zărit întunericul lumii sub un troian de ninsoare, adică într-una din acele colibe care iarna nu-și mai manifestă existența lor decât prin fumul cel verde ce tremură asupră-le. Tata n-avea nimica; era unul din oamenii cei mai săraci ai cătunului nostru… Nu-mi aduc aminte de mama decât ca de-o ființă palidă, un înger care mi-a descântat copilăria cu glasul ei dureros și suferitor. Eram încă mic când, într-o zi, băgai de seamă că mama nu mai vrea să-mi răspundă, căci ea adormise, galbenă, cu furca-n mână și cu buzele ce zâmbeau abia. O gândire adâncă părea că o cuprinsese; eu o trăgeam din când în când încet de mânică; dar ea mi se părea că nu vrea să-mi răspundă. A venit în urmă tata, oamenii au întins-o pe-o masă — și a venit satul întreg… unii din ei plângeau; eu priveam la ei, dar nu știam ce să cuget. Mai văzusem adeseori oameni țepeni întinși pe câte-un pat ce-i ziceau năsălie, purtați pe sus între cântece și plâns, și băgasem de samă că, de câte ori trecea o nuntă așa de tristă pe lângă casa noastră, mamei îi curgeau din ochi lacrimi mari, dar nu știam de ce… Veni noaptea… Oamenii ce stau în casă se jucau d-a cărțile, dar mama sta tot întinsă, tot nemișcată, tot galbenă. A treia zi au dus-o oamenii la o casă de lemn cu o cruce deasupra — la biserică; un om bătrân cu o barbă albă, îmbrăcat în haină lungă și vopsită fel de fel, cânta încet și pe nas, apoi au pus-o într-o groapă, au aruncat țărână deasupra ei de-au acoperit-o… M-am întors acasă… Nu vorbisem nici o vorbă de trei zile și minunea aceasta îmi amețea capul meu cel mic. Nu știu ce simțeam, dar mă cuprinsese frica grozavă că n-o să mai văd pe mama… Mă duceam de-o căutam în casă, o căutam pretutindenea… îmi părea că-i aud glasul ei cel dulce și încet, dar pe ea n-o mai vedeam. Cum a înnoptat, m-am dus la biserică… Am văzut o movilă acolo unde pusese pe mama, și o lumânare de ceară galbenă ardea prin noapte, ca o stea de aur prin întunericul norilor. M-am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de țărână. Mamă! mamă! am strigat, ieși de-acolo și vino acasă… Casa e pustie, zic, tata n-a venit toată ziua azi,

porumbeii tăi cei albi au luat câmpii… Mamă, vino, mamă! ori ia-mă și pe mine la tine, acolo unde ești… Ascultam; dar movila era rece, tăcută, umedă, un vânt stinse lumânarea și întunericul cel negru cuprinse sufletul meu. Mama nu venea… Lacrimile începură să-mi curgă, o mână de lemn îmi strângea inima-n piept, suspinele mă inundau și, în glasul unei cucuvăi triste, am adormit.

Și iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stânci mișcătoare ce lumea le zice nori, vedeam o rază coborându-se tocmai asupra mea. Și pe rază se cobora o femeie îmbrăcată într-o haină lungă și albă… era maica mea… Ea mă discântă și din pieptul meu am văzut ieșind o turturică albă ce s-a pus la mama-n brațe… Eu singur rămăsesem rece și galben pe groapă, cum fusese mama; și mi se părea că eu nu mai sunt eu, ci că sunt turturică… Pe brațele mamei m-am schimbat din turturică într-un copilaș alb și frumos, cu niște aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi… am trecut printr-o noapte de nouri, prin o zi întreagă de stele, pân-am dat de-o lume de miros și cântec, de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestemate, cu flori de lumină, și în loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc. Cărările grădinii acoperite cu nisip de argint duceau toate în mijlocul ei, unde era o masă întinsă, albă, cu lumânări de ceară ce luceau ca aurul, și de jur împrejur sânți în haine albe ca și mama și împrejurul capului lor strălucea de raze. Ei povesteau, cântau cântece de prin vremile de pe când nu era încă lume, nici oameni, și eu îi ascultam uimit… Când deodată un întuneric rece izbi obrazul și ochii mei ce-i deschisesem. M-am pomenit tot pe mormanul de hlei și o ploaie amestecată cu piatră îmi izbea fața, pe când norii cei negri ai cerului se sfârticau în mii de bucăți prin fulgere roșii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se izbea de stâlpii clopotniței.

Am fugit de pe morman, ud și plin de hlei, și m-am covrigit în clopotniță, cu dinții clănțănind și muiat până la piele; părul meu cel lung îmi cădea peste ochi — mâinuțele mele slabe și reci le băgam tremurând în mânecele ude. Așa am stat toată noaptea. Pe la cântători am început a merge cu picioarele goale prin noroi spre casă… am intrat în bordei… pe vatră lemnele se topiseră… și zgura

abia mai licărea… tata ședea pe un scăunaș scund și pe fața sa arsă și nerasă se strecurau lacrimi de venin.

— Unde-ai fost? zise el, apucând cu blândețe mâna mea înghețată.

— Am fost să caut pe mama… unde-i mama? Pieptul său se umflă cumplit, el mă luă în brațe, mă strânse cu foc nespus și-mi înecă fața rece c-un noian de sărutări fierbinți.

— Mama ta, sărace, șopti încet, mama ta?! Nu mai ai mamă. Rămăsesem singura mângâiere a tatălui meu celui amărât. Eram lumina ochilor săi, cugetul minții, speranța bătrânețelor sale. Când eram mic mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care, ținându-mă pe genunchi, îmi dete primele lecțiuni în citire. O dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie fatală. De-aș fi rămas în munții mei, să-mi fi încântat inima cu doine și capul cu fantasmagoriile basmelor, poate că eram mai fericit.

Tata m-a dat la școală. Ce-oi fi învățat nu știu, dar știu că zilele mele treceau ca o iarnă pustie, ca un vis fără înțeles.

Între copiii aceia lipsiți, care ascultă cu sete de pe băncile școlii graiul învățăturii, între aceia cărora studiul nu li-i o silă, ci chemare, destin, în capul și inima cărora se frământă câte puțin foc ceresc, sunt cu deosebire două clase — cu toate că amândouă au un punct în care nu diferesc: lipsa.

Numai că la unii e voluntară, la alții e pentru că într-adevăr sunt lipsiți. Cei dintâi auresc până și prundul stradelor cu banii lor, până ce, rămași fără, beau paharul mizeriei până la drojdii, cei din urmă îl beau mereu, fără întrerupere.

Între cei patru pereți gălbui ai unei mansarde scunde și lungărețe, osândite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inși în dezordinea cea mai deplină și mai pacifică. Lângă unica fereastră stătea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă se răzima de perete. Vro trei paturi, care de care mai șchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar la cellalt așezat pe pământ, astfel încât te culcai pe el pieziș, un scaun de paie în mijloc cu o gaură gigantică, niște sfeșnice de lut cu falnice lumânări de său, o lampă veche, cu genealogie directă de la lămpile filozofilor

greci, a căror studii puțeau a untdelemn, mormane de cărți risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră și printre grinzile cele lungi și afumate ale tavanului, ce erau de culoarea cea mohorâtă-roșie a lemnului pârlit. Pe paturi erau saltele de paie și cergi de lână, la pământ o rogojină, pe care se tologeau colegii mei și jucau cărți, fumând din niște lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, ș-așa atât de mărginită a mansardei. Eram cu toții în vârsta aceea în care urli arii din opere, declami pasaje din autorii clasici, faci poezii de amor, vrei să treci de ștrengar și de vițios, îți închipuiești așa de mult despre mustăcioara d-tale, ești convins că zâmbetul d-tale e fermecător și ochiul săgetător — în fine, în vârsta cea pedantă și nesuferită căreia nu știi ce nume să-i dai. Pe când colegii jucau cărți, râdeau, beau și povesteau anecdote care de care mai frivole și mai de râs, de Pepelea, de țigani, de popi, eu îmi mânam viața cu capul așezat între mâini, cu coatele răzimate de marginea mesei, neascultând la ei și citind romanțe fioroase și fantastice care-mi iritau creierii. Între mulțimea de colegi era cu deosebire unul de-o frumusețe femeiască. Palid, delicat, era cu toate astea capul tuturor exceselor de student. La beție el bea îndoit cât orișicare din noi, numai că pe când ceilalți cădeau în toate lăturile și nu știau ce vorbesc, chiuiau și se sărutau ca și când ar fi amanți — el singur sta în mijlocul lor senin, surâzând, și singurul semn că băuse era că paloarea sa obicinuită se colora c-un gingaș roziu — ca acel al ofticei. Eu de felul meu nu puteam bea, dar într-adevăr că trebuia să mă mir de acel copil, acel înger cu păr negru și lung, cu ochii de-un albastru așa de strălucit și de adânc, cu fața așa de palidă, așa de delicată, asupra căreia însă vinul nu producea nici un efect. El era sărac de fel, însă se părea că-i păsa așa de puțin de sărăcia lui. Totdeauna vesel, totdeauna plin de glume și noutăți, însă totdeauna rupt și fără bani, el era o individualitate care nici nu avea cunoștința de sine, care nu numai că nu știa, dar nici că voia să știe la ce trăiește. Mie-mi părea cu toate astea că această veselie era silită, că aceste râsuri adeseori nenatural de nemăsurate și nebunești nu erau decât trista și desperata prefăcătorie a unui suflet rupt de durere.

Într-o friguroasă miazănoapte de iarnă — eu citeam, ceilalți colegi dormeau horăind care-ncotro — bate cineva la ușă.

— Intră! strig. Într-o manta ce părea a nu mai putea susține lupta cu vântul, intră tânărul și palidul meu amic, dar paloarea sa era mai adâncă, era vânătă, buzele seci și strânse, râsul amar și peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru într-o dezordine cumplită.

— Ioane, strig eu, ce ai? I-apuc mâna și mă uit fix în ochii lui.

— Nimic, zise el râzând, nimica!… ea moare.

— Cine moare, pentru Dumnezeu?

— Ea! zise el și, strângându-mă la el, apăsându-mi capul de pieptul său, cu niște sughițuri disperate — vino, zise, vino cu mine… te rog!

Mi-aruncai o haină mai caldă și ieșii cu el. Era ger. Pașii noștri trosneau pe zăpada înghețată — și noi zburam alături pe stradele orașului: eu învelit și cu fața înfundată în manta, el, ținând fața în dreptul zăpadei ce izbea ca acele, rece. Sufla un vânt cumplit. Din când în când treceam pe lângă o lampă… Când priveam în fața sa așa de albă ca a unui mort, îmi părea că merg alături cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încât îmi venea să mă mir cum eu, viu, puteam să însoțesc pe acest mort și unde mă duceam cu această fantasmă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic a figurei sale, pașii săi ce abia atingeau pământul, ochii săi ficși, mantaua sa lungă și ruptă ce ajungea mai până la picioare — și încă ăst fel cum mergea mut alături cu mine, mă-nfioram eu singur gândind că am a face c-o ființă ce nu este, gândeam că visez și că nu e decât o înfricoșată fantasmă din visul unei nopți de iarnă. Ieșirăm din oraș. Câmpia lungă și lată acoperită cu zăpadă de argint în care se oglindea luna palidă… era o arie albă întinsă… noaptea de iarnă fantastică, plină de un aer de argint, în toată frumusețea sa rece, câmpia de zăpadă, p-ici, pe colo câte-un tufiș nins, o momâie, o fantasmă de argint pe un câmp de argint, iată tot. Noi luarăm câmpul de-a curmezișul. Departe, la un capăt al câmpului, se zărea printre arbori desfrunziți, în mijlocul unei grădini, o lumină ce părea că iese dintr-o fereastră și s-auzea lătratul amorțit al unui câine.

Am grăbit și mai mult pașii noștri, până ce-am putut distinge prin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amândoi gardul, ce se scutură de ninsoare, și ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui și apuca de cercevelele geamurilor; sări pe spatele mele îndoite, de-aicea pe marginea temeliei, și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera era mobilată sărac, scaunele de lemn, patul nelustruit, într-un colț un piano. Pe-un scaun ședea un bătrân, pe pat zăcea o fată cu ochii jumătate închiși, lângă piano ședea altă fată.

Cea care zăcea pe pat era d-o frumusețe rară. Părul blond bătea în cenușiu — fața sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura sub niște gene lungi, blonde, și sprâncene subțiri, trase și îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune, ochii săi se întredeschideau din când în când, tâmplele sale băteau încet. Un braț de-o albețe vergină ca cea mai curată marmură spânzura în josul patului, pe când mâna cealaltă zăcea pe inima ei.

Bătrânul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și înconjurată de câțiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere, ochii săi roșii de bătrânețe și de culoare turbure erau plini de lacrimi, capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv și brațele sale spânzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.

Fata de lângă scaun era un înger-trandafiriu. Șezând în fața pianului, mâinile repozau țepene pe clape, spatele răzimate de speteaza scaunului și capul spânzurat, cu fața sus, asupra spetezei. Fața ei privea drept în cer, lacrimile ei rămâneau în ochi, căci fața ei sta orizontal. Fața era palidă și durerea ei — o durere sublimă.

Însuși aerul camerei era mort și trist, flacăra luminii tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Erau toți muți ca morți, privirea bătrânului devenise fixă și disperată, când deodată mâinile celei de lângă piano se mișcară. Electric inspirate, zburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cerești: bătrânul se plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră și ea începu să cânte. Cântecul unei murinde. Notele zburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele harpelor îngerești — era unul din acele cântece superbe a acelui maestro divin în țipetele

sale, Palestrina. Murinda cânta… dar ce fel! Un timbru ca a unui clopot de argint… Cântecul pianului se stingea sub degetele uneia — cântecul pe buzele celeilalte se stingea și el — murinda, ce se ridicase pe cotul mâinii drepte, recădea, încet, încet, cu capul în perini, cântecul se stinse, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinți.

— Sofia! strigă Ioan, căzând pe spate de la fereastră în zăpadă. Sării jos. Îl învelii în mantă și, cum era înțepenit de leșin și ger, îl luai de-a umere. Era ușor ca o fată. Sării cu el gardul și traversai cu el câmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morți. Aproape de oraș îl pusei la pământ, am început să-l frec cu zăpadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de-o paloare ce în lumina lunii părea de argint. Fața sa trasă îmi păru că se mișcă.

— Ioane! zic, scoală, hai acasă. El își întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

— N-am fost noi acolo? zise el rătăcit, arătând cu mâna spre direcțiunea casei.

— Nu! Noi abia ieșisem din oraș, și tu ai căzut aicea fără simțiri.

— Va să zică am visat? zise el râzând nebunește, știam eu c-am visat! Nu se putea altfel… nu se poate.

Vocea sa era frântă, plângeroasă și amorțită de durere.

— Hai acasă — răcești!

— Tu n-ai auzit acea muzică divină, acel înger murind, acel bătrân disperat, n-ai văzut nimic?

— Dar, pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu bătrânul tău și cu îngerul tău murind? Ce vrei să fi văzut eu aici în câmp, când n-am fost nicăieri ca să putem vedea ceva din câte zici tu.

— Bine zici! Sunt nebun! Am visat. Aide-acasă. Lumina la ei nu arde… ei dorm… ei dorm duși… va să zică sunt liniștiți, de vreme ce dorm și lumina-i stinsă… va să zică ea nu moare… din contra, e speranță să se-nsănătoșeze de vreme ce doarme.

— Capul tău e ud, zic eu, căci, fierbinte fiind, s-a topit zăpada pe fruntea ta.

Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap și i-am pus-o lui, apăsându-i-o peste ochi, căci băgasem de seamă că

lumina se reaprinsese. Apoi, apucându-l cu amândouă mâinile de subsuori, îl ridicai, îl apucai strâns de-un braț și-ncepui s-alerg iute cu el până ce intrarăm în stradele orașului… astfel încât, amețit, orbit și dus cu sila, în apatia lui nu se mai uitase înapoi.

Venirăm acasă. Ochii săi erau turburi, însă fața luase iar aparința de liniște ce-i era obicinuită. Lampa pe masă o lăsasem aprinsă și fumega pe stinse.

— O, D-zeul meu, aș vrea să nu dorm și cu toate astea mi-e somn! mi-e somn! zise Ioan aruncându-se pe pat.

Ca la toți degerații, îi era somn și lui; și fiindcă somnul era, după părerea mea, singurul remediu ce putea să aline o stare ca acea în care se afla el, l-am lăsat să se culce și eu am început să mă primblu desculț, ca să nu fac zgomot, de-a lungul camerei. Cam înspre ziuă îmi veni somn și mie și mă trântii lângă unul din camarazii mei. A doua zi, când m-am sculat, era ziua-n amiaza mare. El se sculase și plecase de mult.

A treia zi, pe când se-nsera, Ioan intră trist, rece, însă liniștit în casă.

— Ea a murit, zise el. Vino. Mă luă de braț pe stradă. Sara era rece, stradele pustii, când văzui luminându-se într-un colț depărtat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, cărora le urma un preot în pas repede și după el — ca și când durerea ar fi fost repede — urma într-același pas un bătrân într-o manta sură, lungă și veche și o fată îmbrăcată sărac. Ne apropiarăm de convoi, ce mergea repede spre cimitir. Intrarăm, prin crucile și mormintele ninse, lângă o galbenă groapă săpată din nou, astfel încât din fundul ei ieșea încă un ușure abur de căldura pământului, pe când bulgării prinseseră brumă. O-nmormântare într-o sară de iarnă. Cioclul își răzimase bărbia unei fețe adânci și posomorâte pe sapa cea lată și plină de lut, luna trecea ca un vis prin norii palizi și reci, preotul cânta un „Pomenește, Doamne…“, iar bătrânul tată își descoperise capul. Pielița-i era galbenă, iar pe ea țesute ani și dureri în toate părțile, trăsături care mai fine, care mai adânci — capul său, mai mult fără păr, părea că perii argintii, presărați numai, erau sădiți de mâna unei ființe nedibace… Ochii săi erau uscați și necapabili de-a plânge… privirea țintea fixă asupra sicriului, încât părea că toată

expresiunea durerii celei adânci se concentrase în capul său pe jumătate nebun și-n ochii săi turburi și fără seamă. Înainte ca purtătorii să depună corpul în sânul său cel adânc de lut, bătrânul, ca prin instinct, făcu un semn, capacul se ridică, și din fundul sicriului prea mare vedeai parecă o umbră albă, părul în dezordine, fața de-un alb vânăt și împietrit ca al marmorei, buzele supte și ochii cei mari închiși și-nfundați sub fruntea lată și veștedă. Bătrânul s-apropie și apăsă lung timp buzele sale reci pe fruntea copilei moarte. Sora sa stătea, o marmură vie, un geniu al durerii, răzimată, cu fața topită de durere, lângă un copac ce-și scutura frunzele galbene și pline de neauă pe fața ei albă și rece. Ochii închiși și seci, gura ei trasă cu amărăciune, fața ei ce sta să plângă și nu putea te făcea să crezi că maestrul Canova își săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu și c-o întronase printre cruci și morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lângă mine, și-și apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recăzu, pe funii fugea sicriul cel negru în noaptea pământului — și pe pământ nu mai rămăsese decât suvenirea cea amară a Sofiei. Mi-am închis ochii și-am visat… ce?… Nu știu. Când i-am redeschis, eram singur în cimitir. Luna revărsa printre arborii ninși și străluciți în haina lor argintie o lumină dalbă ca visul de vară, iar bătrânul cioclu arunca încet, nepăsător, melancolic bulgării ce sunau pe scândurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormânt, iată tot.

Când mă întorsei și intrai în mansarda mea, Ioan sta lungit drept pe patul meu, părul său era răslățit ca noaptea pe perina albă și mâinile unite asupra capului, fața neclintită și ochii închiși. Pe o masă alături cu patul sta o claie de cărți prăfuite, deasupra lor ardea în sfeșnic de lut o lumânare de său, necurățită, făcuse mucul negru și mare și vărsa o lumină galbenă și nepricepută asupra feței nesimțitoare a junelui. Pe masă sta un pistol. M-apropiai încet și-l luai de acolo. În letargia în care-l aruncase durerea sa cea adâncă, Ioan n-auzi nimica. Deschisei un oblon al ferestrei și-aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare. Apoi ieșii din casă și mă dusei să-mi răcoresc visurile și impresiunea vie, turburarea întunecoasă a sufletului în noaptea cea senină și rece de iarnă.

A doua zi mă-ntâlnii cu Ioan.

— Ai văzut toate fazele acestei drame a inimii, Tomo, aide acuma de-ți vezi de aproape actorii… aide la bătrânul și la fiica ce i-a mai rămas. O Dumnezeule, nu sunt egoist, dar cu toate astea tu știi că eu aș fi vrut ca astlaltă…

— Taci, zisei eu, nu face un păcat. Astlaltă poate asemenea să facă un fericit, Ioane! E tot așa de frumoasă și pare-se tot așa de bună… Dar, în fine, aidem.

Ajunși la casa bătrânului, intrarăm în odaia încălzită și familiară. Bătrânul sta, în durerea lui, mut, în fotoliul cel vechi, cu capul plecat asupra pieptului. Fata ședea visătoare lângă fereastră și se uita în fruntea înflorită a unei roze ce lucea ca o stea înfocată alături cu-ale ferestrei flori de gheață. O bătrână-și făcea de lucru lângă gura sobei. Ziua era așa de posomorâtă încât în casă părea sară. Ei mai nu simțiră intrarea noastră. Ioan s-apropie de fată, i-apucă mâna și zise c-o tandrețe de frate:

— Poesis, ce faci tu?

— Ce fac? Nimic — vorbește-ncet… tata doarme, numai că somnul său se cheamă durere și desperare… Nu-l deștepta din somn!… Singurul nostru sprijin, Sofia… s-a dus.

— Îți prezint pe domnul, zise Ioan, arătându-mă pe mine.

— A! Domnul!… zise ea încet și înclinându-se nepăsătoare și uitită, parecă nu mă văzuse… Ioane, îți mulțumesc, zise ea, strângând mâna lui, care sta pe scaun față-n față cu ea, ai fost în acea sară și tu. Sărman copil! Cât ai pierdut!

— Eu n-am fost, n-am putut, Poesis, întreabă pe domnul dacă n-am căzut în zăpadă nesimțitor, pe calea de-a veni la voi. Domnia lui mă-nsoțea.

— Domnul? zise ea surâzând cu tristețe. Dar tu ai fost… nu te-am văzut în fereastră?

— Va să zică am fost, zise el încet și mișcat, va să zică am asistat la expirarea ei. O, Tomo, cât rău mi-ai făcut. Să mă-nșeli, să-mi spui c-am visat. Mi-o imputam de-o crimă că nu venisem, dar acum… sunt scuzat înaintea ei în ceruri… ea știe… eu am fost… Dar de ce nu mi-ai spus-o? M-aș fi întors de unde eram noi și…

— În starea în care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta și de viața ta, lucruri la care știu că nu prea ții, dar la care era datoria mea de-a ținea.

— Sărman copil! Cât ești de nenorocit! Eu aș fi nebunit de mult! zise ea, plecându-se și sărutând fruntea cea curată a lui Ioan.

Fruntea lui rămase liniștită, dar se acoperi c-un nour de vise.

— O voi urma, zise el încet și mișcat, și ochii săi se umplură de lacrimi, o voi urma în curând.

— Taci, zise ea, să nu ne-audă! Arătă cu ochii la tată-său, ce stătea pierdut în durerea lui mută și adâncă.

Mai stăturăm câtva… foarte puțin… ș-apoi ne-am întors înspre casă… Inima mea era înecată-n raze, sufletul meu — îmbătat de-o dulceață nemărginită și plin numai de-un chip, de-unul singur… Poesis! Ioan se despărțise de mine. Eu intrai în casă și, trântindu-mă dinaintea mesei cu cărți:

— Poesis, murmurai răpit, te iubesc! Am visat… am cântat, am scris, toate despre ea… ființa mea era plină de-un singur vis… mintea mea nu vedea alt chip decât pe-acel înger de marmură: „Poesis!“

L-am căutat pe Ioan și-am cercat a-i spune. Dar el devenise tăcut și respingător… ne'ncrezător cătră orice. Își râdea de cer și de Dumnezeu; disprețuia oamenii, încât ți s-ar fi părut că sub zdrențele lui râde un rege sceptic și crud ca Satana. Nu mai puteam vorbi cu el. Îl întrebai numai într-o zi despre împrejurările acelei familii.

— Mizerie, zise el, mizerie, soartea sufletelor mari, sufletelor de îngeri… pe când cei mari, idioți în mărirea lor, se primblă în trăsuri aurite. O! acești mari! n-ar putea ei să încurajeze, să susție pe acel bătrân poet ce-și hrănește viața cu visuri, ce moare de foame cu tot geniul său, care e silit să-și lase fetele să umble goale și sărace pe strade, astfel încât prostituțiunea îmbrăcată în mătase râde cu hohot pe urma virtuții zdrențuite? O, prostituțiunea și rușinea se-ngroapă-n morminte de marmură și-n sicrie de plumb acoperite de catifea, pe când virtutea doarme somnul ei etern între patru scânduri de brad. Și la ce există virtute, la ce? Pe teatru cu virtutea, cu noblețea — ce-nsemnează acei oameni de nimica, care-

ntr-o lume de răi, de fățarnici, de egoiști fac pe virtuoși, pe nobili, pe sufletele caste. Poate oare virtutea să-nvingă viciul… Învinsu-l-a vrodată? Când? Pe teatru, pe scenă cu virtutea, nu în viața practică, unde-ți trebuie mișelie ca să nu mori de foame, și părerea, numai părerea omului onest ca să mori fericit și neplâns de cei ce rămân în urmă …mai ales dacă lași avere. O! am văzut scene unde mama ascunde testamentul tatălui în sânul ei, de frica fiilor ei, ce, aproape cu cadavrul ne'nmormântat încă, caută cu ochiri umede, însă de șarpe, testamentul răposatului. Am văzut asemenea scene, unde soția leșină numai pentru că letargia și libertatea ce dă paloarei sale îi șade bine. E infam tot ce e om… Nu cred în această bestie răutăcioasă care se trage din maimuțe și care și-a adus toate obiceiele rele ale străbunilor ei.

— Taci, zic eu! Sofia ta n-a fost femeie?…

— Femeie, ea? zise el, surâzând amar — ea, femeie? Aiurezi! Un înger a fost, un înger cum îl cugetă Dumnezeu numai o dată în mijlocul eternității sale fără margine. Ce e femeia? Acest om ce trăiește pentru a-și spoi fața cu colori, vorba cu minciună și ochii cu lacrimi înșelătoare? O! sfinx ce plânge când te tradă, ce râde în inima ei când ochii ei sunt plini de lacrimi. O, ea n-a fost o femeie… Protest în contra numelui.

Asta era dispozițiunea lui Ion în urma morții Sofiei. Mult timp în urmă, el, deși cu inima sfâșiată, deși cu sufletul turbure, însă cu fruntea sa de artist etern senină, nu te lăsa să întrevezi nimica.

Eu, din contra, care văzusem figura frumoasă a acelei fiice a pământului, a acelui înger blond, eu îl visam zi și noapte, și mi se părea că atuncea când îngenuncheam la o icoană neagră de lemn din biserica noastră, când dascălul murmura în strana lui rugăciuni într-o limbă veche și mai mult slavă, pe când preotul în altar își înălța slabele sale mâini spre ceruri, mie mi se părea că mohorâta roșie icoană a Maicii Domnului din iconostas lua conture din ce în ce mai albe, fața sa cea ștearsă și ne'nțeleasă devenea ca suflată de-argint trandafiriu, părul său acoperit de maramă brodată cu aur părea că undoia în lungi și dezordinate bucle blonde ca aurul, ochii săi stinși de vreme păreau că lucesc ca două flori vinete, iar buzele sale sânte, galbene și închise păreau, rozate, a murmura vorbe, pe

când haina cea plină de falduri și roșie devenea în ochii mei painjeniți albă ca gazul cel alb. În biserică, în locul maicii lui Dumnezeu, eu priveam, prin lacrimile mele amare de amor, pe acel chip drag inimii mele, pe Poesis.

Cine era ea? Ce era? Cu ce se ocupa? Actriță de mâna a doua, de la un teatru de mâna a doua, ea juca subrete, deși pasul și atitudinea arătau pe tragediana.

Teatrul era într-un suburbiu al orașului, zidit de scânduri în mijlocul unor grupe de arbori care formau, în complex cu alții mai depărtați, un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.

Pe-o ușă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine naintea reprezentării, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roșii, roze adică, cu bănci ce stau încă trântite pe scenă, cu fondaluri ce spânzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stând mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla spre perete, scoarțe învălătucite, rechizite aruncate una peste alta, și-n stânga, și-n dreapta cabinete de scânduri numite garderobe, în care se-mbracă și se spoiesc actorii și actrițele.

Intrai și eu pe scenă, printre mulțimea cea foitoare de mașiniști care se-njură unii pe alții, și m-apropiai de una din cabinele de scândură în care știam că se-mbrăca ea. Printre spărturile scândurii am privit și eu înăuntru. Sărmana copilă! Abia-i murise sora-sa, și ea trebuia să joace un rol vesel. Puțin alb trebuia feței sale celei de-o albețe palidă, o lină adiere cu roșu îi dete un fel de reflect trandafiriu asemenea al luminii serii. Sânul ei era acoperit numai c-o ușure cămașă de gaz care trăda mai mult decât acoperea piepții cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptați într-o marmură de argint de mâna unui sculptor orb, căci, văzând, n-ar fi putut decât să sfarme de gelozie opera sa. Ea juca pe-un înger, într-o feerie fără de înțeles cu *dei ex machina,* care plăcea și era frumoasă numai pentru că persoanele ce jucau în ea plăceau și erau frumoase.

Își pusese aripile albe; își gătise complet toaleta și, pe când orchestra începu uvertura cu rugăciunea din Norma, Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare, cu capul lăsat peste umere și cu

mâinile unite, astfel încât nu te-ar fi prins mirarea dacă, răpită de acel cântec ce suia la cer, ea s-ar fi urcat încet, încet, nemișcată și tristă, ca sufletul unui înger suind, la ceruri, purtată ca pe nesimțite de aripile ei albe-argintii.

Eu stam și-o contemplam. Voluptatea acelui sân de marmură, visătoria acelei fețe palide îndreptate spre cer, acele mâini mici și albe unite ca pentru rugăciune, acele brațe rotunde, goale, fragede, lăsate în jos ca și când ar fi denunțat desperanța, acel corp ce sta săngenunche, acele aripi ce stau să se miște și s-o ducă — toate astea făceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!

Dar clopoțelul cel amorțit al sufletului zgârie aerul scenei și eu mă depărtai de cabină, pentru ca să nu observe cumva ea că eu surprinsesem frumusețea ei în forma sa cea mai plastică și mai divină. Ea ieși în curând din cabină. Mă văzu și surâse; eu încercai să inventez un compliment cât se poate mai nestângaci.

— Ce te-a adus în atmosfera asta ce miroase a colori de ulei și ulei de lampe? zise ea surâzând.

M-am roșit și-mi plecasem ochii ca un băiat din școală surprins asupra găinilor de hârtie ce le face într-ascuns și pe sub bancă. Dar luându-mi inima-n dinți, pentru că, în fine, trebuia…

— D-ta! zic.

— Eu? Glumești, zise ea… și albul dat pe față nu putu opri ca fața ei să se înflăcăreze ca focul.

Fondalul se lăsă cu desăvârșire la pământ, și noi rămaserăm după el.

— De când te-am văzut, urmai, apucându-i mâna, ochii mei au orbit de lumina ta și inima mea s-a-nchis pentru toată lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat cărțile colbăite, știința și poezia, idealele uneia și-a alteia, de când ai apărut tu înaintea mea. Nu știi, nu poți ști cât te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se-ntrunește-n tine: floare și pasăre, primăvară și basm de iarnă, albeța Nordului și flacăra Sudului, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într-un singur chip, într-al tău!

— Replica, zise ea repede și turburată.

— Mă iubești? zisei eu, îngenunchind și reținând-o cu furie.

— Da, zise ea turburată, surâzând, roșind, dar fugind totodată dinaintea mea acolo unde-o chema replica ei, astfel încât auzii vocea ei, de-un timbru umed și copilăresc, pătrunzând scena, și publicul ce aplauda entuziasmat la apariția acestui înger pământesc.

Eu rămăsesem în genunchi și cu mâinile unite după fondal și sorbeam cu tot sufletul meu notele de argint a vocei sale ce veneau până la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe când stăteam extaziat, cu capul plecat în pământ, răpit ca de-o suvenire și setos să mai ascult vocea ei, ce încetase, aud în dreptul meu un foșnet de rochie… îmi ridic ochii… era ea… Se uita cu o milă nemărginită, c-un amor nemărginit asupra figurii mele îngenuncheate.

— Poesis, șoptii eu, ridicându-mă și întinzându-mi brațele. O clipă, și zăcea ca înmărmurită pe sânul meu, încunjurând cu brațele ei albe și goale gâtul meu. Cu buzele mele căutam fața ei, ce se ascunsese pe pieptul meu, dar în acel moment ea-și descleștă un braț al ei demprejurul gâtului meu… îmi atinse cu dosul mâinii gura mea însetată, apoi, întorcându-se, dispăru surâzând. În zadar întindeam plin de dorință brațele mele spre umbra ei fugitivă… Ea zbura.

Se-ntoarse înapoi.

— Copilul meu, zise ea c-un aer serios, netezindu-mi fruntea. Acompaniază-mă pân-acasă. Tatăl meu e în orchestră, el ține violoncelul… până la actul al patrulea e încă mult… apoi el vine singur acasă. La revedere! zise ea, intrând în cabină și roșindu-se ușor, ca și când s-ar fi rușinat de ceea ce zisese.

Ieși în curând, schimbată în hainele ei de totdeauna și învelită într-o scurteică blănită, care-o prindea de minune, și c-o pălărioară de catifea în cap.

— Uite! na legătura! zise ea, dându-mi în mână o legătură. Ieșirăm pe portița de din dos a teatrului și-n curând ajunserăm câmpul, în care se vedea de departe căsuța bătrânului muzicant, a cărei ferestre ardeau în noapte ca două plăci de argint. Era așa de tăcută și albă câmpia, era așa de rece și senin aerul, era așa de fierbinte și întunecat amorul meu! Mergeam cu ea alături, cu ea, care trecea, un suflet cald și tânăr de copilă, peste câmpia ninsă și bătrână… În acel moment vedeam în ea totul… idealul meu,

îngerul meu, femeia mea. Femeia mea… când îmi imaginam că acea copilă dulce și blândă ce trecea alături cu mine putea să mă numească vrodată bărbatul ei, un farmec ne'nțeles, o căldură ca aceea a camerei încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsămat, apăsat, familiar trecea prin noaptea cea pustie și rece a sufletului meu. De douăzeci de ori eram să mă repăd s-o strâng în brațe c-un amor copilăresc și nebun, de douăzeci de ori zâmbetul ei mustrător și viclean, care părea că ghicește tot ce se petrece-n mine, își râdea de încercările mele.

În fine ajunserăm la casă. Iute și grațioasă, ea sări nebunatec gardul și dispăru râzând prin arborii cei ninși ai grădinii, eu o urmai — și intrarăm prin ușa de din dos a casei, ce da în grădină, în tinda întunecoasă, în care lucea într-un colț gaura cheii de la ușa camerei iluminate. Intrarăm înlăuntru. Lumina ce-o arunca căminul cu oblonul deschis era roșcată, aerul cald, și un miros de cafea prăjită, îmbătător, făcea ca aerul și lumina din casă să doarmă parecă. Singura schimbare a casei era că pianul venea acum de-a lungul peretelui de lângă fereastră, astfel încât clapele sale veneau tocmai alături cu fereastra, în care stau oalele cu o roză roșie și-nflorită și cu un palid crin, ca o copilă înamorată, și strălucit ca argintul. Ea-și aruncă blana de pe sine și rămase într-o rochie cu talie, de mătase sură. Tălioara ei subțire, s-o cuprinzi cu mâna, zâmbetul și ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slăbiciune molatecă, ce cuprinsese toate mișcările ei ca adorminde, făceau ca ochii mei să se aprindă de-o dorință nemărginită și ne'nțeleasă. Am tras un fotoliu față cu căminul ce ardea și răspândea o căldură moleșitoare și am silit-o mai mult să se arunce în el. Lumina roșie ce-o revărsa focul sobei peste fața și fruntea ei palidă, zâmbetul ei trist și vesel ce părea că acordă totul, genele ei deja pe jumătate închise… și eu, ce îngenuncheasem în față, țiindu-i amândouă mâinile cu mâinile mele și uitându-mă cu sete și cu amor nemărginit în fața ei.

Am cuprins cu amândouă brațele gâtul ei, eu însumi mă ridicam încet, încet, ca poate să-i răpesc o sărutare lungă și fermecată. Dar ea păru că se trezi din visăria ei molatecă și somnolentă… Își deschise pe jumătate ochii, mă respinse cu blândețe și, lovindu-mă peste frunte, surâzând, zise:

— Copil ce ești! Du-te! Apoi, desfăcându-se cu o silă de putere grațioasă din mâinile mele ce țineau pe-ale ei, ea se duse de se așeză pe fotoliul de lângă piano și deschise coveltirul. M-am repezit și la fotoliul acela și, aruncându-mă în genunchi, am cuprins cu beție talia ei cu amândouă mâinile și-mi apăsai capul amețit de amor în poalele ei. Astfel, în atitudinea aceasta, ea-și întinse brațele pe clape și-ncepu să bată clapele cu o vioiciune melancolică; era un vals turbat, înamorat și trist, a unuia din maeștrii germani, ce mă amețea, mă tâmpea și mai mult. N-auzeam note și armonie ci numai un vuiet melancolic și voluptos, care se pierdea încet, încet.

Îmi ridicam capul, priveam cu atâta amor în fața ei roșită de căldură și strânsoarea brațelor mele, simțurile mele erau îmbătate și nu puteam răspunde de ele de iritate ce erau, privirea mea era un foc, strânsoarea mea o turbare.

— Poesis, zisei cu voce înecată, te iubesc!

— Tst! tată-meu! țipă ea încet, sculându-se și răzimând mâna dreaptă de marginea ferestrei.

Mă sculai din genunchi la această veste neașteptată. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastră și apăsă cu ochii *mai* închiși o sărutare arzândă pe floare — astfel încât se păru că albul cel d-argint al crinului se roșește, apoi c-o expresiune limpezită de amor mi-o întinse cu brațul stâng mie. Am depus și eu sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi mai alb și mai curat decât fața verginei mele mirese — o sărutare de foc, o sărutare eternă! Mă repezii spre ușă… dar mă-ntorsei în prag și-o priveam răpit cum nalta și subțirea ei statură sta ca răzemată c-o mână de piano, privind în urma mea. Încă o privire și-am ieșit, căci auzeam pașii bătrânului trosnind pe din fața casei, pe cărările înghețate ale bătăturii. Ieșii pe din dos și, trecând prin grădină, sărind gardul, am trecut ca purtat de vânt peste câmpie, fericit și aprins… și intrând în chilia mea cea umilită, mă simțeam fericit ca un rege asupra acelor camarazi horăinzi. La lumina fumegândă a lampei am scris versuri, ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hârtiile mele și pe care ți le citez întocmai:

Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze

Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins într-o haină de nori și de raze,
Mișcând a lui aripi pe capu-mi aprins,
Dar când te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor și de taină
— fugi acel înger de ochii-ți învins.
Cum marea ce doarme profundă și lină
Reflectă în sânu-i de-amor și lumină
Pe soare, ce trece în calea-i divină,
Vărsând ziuă de-aur în umedu-i sân,
Astfel tu, copilă, tu, vis de iubire,
Din negrele-ți stele, o dulce zâmbire,
Din sufletu-mi noaptea schimbă în senin.

Cine era fericit ca mine? Pierdut în visări fără fine, părea că fiecare floare și fiecare stea e sor' cu mine, sor' dulce, surori amantei mele. Adeseori, în nebunie, uitam pe Dumnezeu, visam că eu îs lumea cu miriade stele și cu miriade flori, și-mi părea că-mi plec albastrele mele mări și înstelatele mele ceruri, munții mei cei negri și văile mele cele verzi, nopțile mele cele lunatece și zilele mele cele de foc, îmi părea că le plec toate și le-nchin cu tămâia vieții lor unei palide umbre de argint, ce-mi părea centrul lumii, umbră ce cobora razele soarelui ca pe-o scară de aur — umbra Poesis! Adeseori îmi părea cum că Eternitatea nu mi-ar fi destulă s-o ador și că, îmbrăcat în haina morții, eu, în luptă cu bătrânul timp, îi rumpeam aripile și-l azvârleam în uitare! Altădată limbile mi se păreau neroade, vorbele fără înțeles… orice vorbă ce nu o puteam referi la ea îmi părea o nerozie, și o nerozie să cuget asupră-le… mintea mea încetase de a-mi interpreta înțelesul vorbelor… uimit și nebun, vedeam în închipuința fiecărui concept numai palidele conture a divinei sale umbre.

Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul durerii 1848. La ce trebuia să cadă atuncea? La ce? Oare putea anul acesta să treacă fără amoruri? Începuse a fierbe în toată Transilvania, și primăvara cea vergină a adus flori frumoase și zile de aur, însă pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreierat câmpiile

înflorite ale Transilvaniei ele s-ar fi părut profunzi și întunecați ochi de mort. Asprul arhangel al răzbunării părea că pătrunde prin aerul ei cel amețit și bolnav. Ungurii cugetau încă o dată, dar astăzi pentru ultima oară, cum că prin uniune și furci vor stânge pe români de pe fața pământului, credeau cum că vor putea unguri piatra rece și izvorul vergin, că vor putea unguri codrul cel bătrân și maiestos, că vor putea pune ideea uniunii ungare în creierii cei bătrâni și înfricoșați ai munților, creieri ce începeau, ce începuseră a se înfierbânta de-o idee uriașă și sublimă: Libertatea. Ei credeau, și au crezut-o pentru ultima oară, cum că bătrânii și înviforații garzi ai cetăței Transilvania — munții cu capete de piatră — vor dormi și-acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele false ale descreieraților care inventau imperii și 16 milioane de unguri, care din fericire pentru lume nu există decât în oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii regi s-au trezit. Freamătul codrilor ce dezghețau din seculara lor amorțire freamătul aripelor de fier ale vulturului român a speriat pe inamici — azi îi sperie somnul acestui vultur, căci nu știu la a câta potență va ridica acest somn puterile sale. O, inamicii noștri s-au temut totdeauna de noi, dovadă că secol cu secol a conspirat pe față și-ntr-ascuns contra existenței noastre, și aceste conspirări toate n-au servit decât spre a ne împietri, spre a ne-ncremeni în existența noastră. De ne punea alături cu ea, de ne deschidea amândouă portalele de aur ale privilegiilor și ale drepturilor ce erau numai ale lor, cine știe dacă, moleșiți și răsfățați, nu deveneam unguri. Compatrioți, vă mulțumim pentru ura voastră seculară și ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v-o mulțumim astfel încât s-o țineți minte pentru eternitate. Cât pentru patria ce voi o numiți maghiară, cată să aibă cineva insolența unui ungur pentru de-a o mai numi astfel — cât pentru noi cată să aibă cineva ignoranța unui Rössler, care ne face imigrați, astfel însă încât cei imigrați să fie 10 milioane, iar cei din izvorul emigrării numai 800.000. În fine, insolență ungurească sau ignoranță pedantă nemțească; una din două e de trebuință pentru ficțiunile mari ale imperiului unguresc și a nimicniciei românilor. Și ce-au adus peste Transilvania cu scâlciatele lor idei? Moartea cea oarbă care-i secera cu miile și ura cea cumplită a

celorlalte popoare contra a tot ce-i maghiar! Și toate astea le propagau deșerții în numele poporului maghiar care, bun și blând cum sunt toate popoarele, până-n marginile unde nu l-au amețit, părea predestinat să trăiască în pace și-n frăție cu românii. Dar ei au explicat rău și fals foile cărții Destinului și au pătat șirurile sale cu sânge. Senina dicțiune a lui Dumnezeu: …trăiți în pace, căci sunteți singurele națiuni eterogene în oceanul panslavismului, această dicțiune ungurii trebuiau s-o întoarcă și s-o traducă spre pierzarea lor. *Ei* au vrut-o, nu noi!

În țara toată mișcarea română — antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea din duminica Tomei, preparatorie, fusese; fusese și adunarea cea mare din Câmpul Libertății, unde flamura reînvierii sfâșia aerul cu tricolorul său. *Virtus romana rediviva!*

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestări de viață ale națiunii — etern unice în felul lor — și apoi ne-am întors la locul turbure a studiilor noastre. Dar cine mai putea studia ceva! Capetele noastre prinseseră foc, fața cea palidă a lui Ioan se-nroșise de-un roșu ofticos și bolnav, căci în inima lui fierbea amorul cel mare al națiunii.

Mă dusei la Poesis. Noaptea era lucie și dalbă, aerul părea nins de razele cele argintii și înamorate ale lunii, care se pierdeau prin verdele întunecos al arborilor și tufișelor risipite din grădina ei. Mă așezai pe-o bancă și cugetam; D-zeu știe de ce eram trist! Cu mâinile unite și lăsate leneș peste genunchi, cu fruntea plecată și cu părul risipit peste ea, astfel ședeam în grădina ei și gândeam lucruri de care nu-mi pot da cont, pe când luna, lunecând alene printre nourii de argint ai cerului albastru, gândea și visa ce nici un om nu știe. Un foșnet ușor prin cărările nisipite mă trezi din reveria mea. Era ea. Un negligé ce părea o negură de argint scălda în albeța sa fantastică și diafană figura ei naltă, mlădioasă, subțire ca o elfă de mare. S-apropiase de mine; în momentul când o văzui, ea se așeză molatecă pe genunchii mei și-mi sărută ochii mei, ce se închideau de-o visărie profundă, căci nu-mi venea a crede că e ea, fantastica zână a visurilor mele îndelungate. Îi luai capul ei cel blond între

mâinile mele și privii la el. Ce trist era acel cap, ce palidă fața aceea, ce înfundați acei ochi albaștri!

— Poesis, zisei, ești nenorocită? Ce palidă ești, copilul meu! *Tu* suferi! *Tu* plângi!

— O, dac-ar fi să plâng numai eu… Dar să tăcem despre asta. Tomo! poate că azi ne vedem pentru ultima dată.

— Ultima dată? Aiurezi, Poesis! Ultima dată?

— O, copilul meu, de-ai ști ce nenorocită sunt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, înlăturând cu mâinuțele ei albe părul negru de pe fruntea mea și arzând cu buzele ei contrase de plâns fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sunt, fără ca să ți-o pot spune ție. Dacă te pot ruga ceva în numele maicii tale, în numele acelui înger curat, uită-mă! Uită-mă, cel puțin până ce voi muri… După ce voi muri…

— Poesis, pentru D-zeu, ce va să zică asta? Spune-mi ce ai?

— Ce am? Nu-ți pot spune ce am. Dar să uităm asta… să le uităm. Ce frumos ești tu în astă sară. Părul tău pare a fi de eben și ochii tăi diamanți negri! Ce frumos e iubitul meu… iubitul meu? Nu al meu…

— Nu al tău, Poesis?… Tu nu ești a mea, îngerul meu cel blond? Aide, poate c-ai plâns unde-am lipsit atâta vreme, de-aceea oare să nu mai fiu al tău? Poesis, această patrie va fi a mea, ca și a inimicilor noștri; atunci tu vei fi femeia mea, frumoasa mea femeie, zâna grădinioarei mele, matroana vetrei mele părintești, mama copiilor mei! O, ce frumoasă ești tu… ce mult o să te iubim noi… eu și cu tatăl meu cel bătrân, pietrarul! Tu vei scutura praful de pe cărțile mele, a lucrătorului cu spiritul, tu vei netezi cu mâna ta molatecă și albă creții de pe fruntea mea, tu c-o sărutare vei însenina-o! Și o să te iubesc, o să te iubesc cum îmi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu! Poesis!…

Prin straturile de flori roiau fluturii nopții… arborii înfloriți își plecau ramurile îngreunate de flori albe și roza pe frunțile noastre — parfumul îmbătător al primăverii umpluse cu suflarea sa răcoroasă și virgină piepturile noastre, gură-n gură îi sorbeam suflarea, ea, cu genele jumătate închise, nu rezista defel dezmierdărilor mele melancolice… numai luna veghea ca un dulce soare de argint asupra îndelungului nostru amor!

A doua zi, sculându-mă fericit de pe patul meu cel vârtos de paie și aninându-mi mantaua de umere, începui să colind stradele orașului: o cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într-o parte, fața mea palidă, ce arăta osteneala, zâmbea, și-mi târâiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor fluierând printre dinți o arie, nu mai știu care.

Deodată auzii în urma mea sunetele monotone ale unei muzici mortuare. Îmi întorsei capul, stătui în loc și, luându-mi pălăria, fața mea se întristă puțin câte puțin. În urma mortului venea o trăsură, și-n ea, în rochie lungă de mătase neagră, o față palidă încadrată de păr de aur, față cunoscută mie, puteam să n-o recunosc?… Era ea… Poesis!… Cu toate astea nu putea să fie ea. Paloarea mortală ca aceea a peretelui, părul cel blond, fața era a ei… dar ea în acea pompă?… Ea, așa de săracă?…

Dar în trăsura a doua? Cine era? Doi dandy din cei mai corupți ai orașului, care râdeau în convoiul mortuar, îmbrăcați cu pantaloni de călărie strâmți, cu veste vinete, cu legături roșii, cu jachete galbene, cu pălării largi și cu câte două lanțuri de orologii. Secile fețe de maimuță râdeau râsul cel amar al desfrânaților sceptici, într-un convoi care numai râsul nu era apt de a-l excita.

Rătăcit, în neputință de-a-mi da cont de ceea ce cugetam și simțeam, urmării convoiul până la biserică. Mulțimea se grămădea la ușă și-năuntru. Eu pătrunsei izbind cu coatele fără crușare în toți ce-mi sta în cale; în ochii mei rătăciți, în împrejurarea că nu-mi ridicasem pălăria intrând în biserică, în pumnii mei strânși, în dinții mei rânjiți într-un râs sălbatec o fi fost ceva straniu care îndreptă ochii lumii spre mine.

— Un nebun! șopti unul așa de tare încât îl auzii, însă, în noaptea turburării mele, acel glas nu mi se părea aievea, nici mi se părea că sunt între oameni… mi se părea din contră că sunt singur, cuprins de spasmurile unei viziuni teribile, căci nu vedeam decât coșciugul ce mi se părea plutind prin aer, nu vedeam decât pe ea topită de plâns, alintând după coșciug de brațul unui om. Ochii de foc ai lumânărilor de ceară dansau prin aer în noaptea bisericii ca stele murdare și roșii… mortul din coșciugul descoperit părea că se strâmbă la mine și murii cei negri și reci ai bisericii tăiau fețe urâte

și crepate prin pereți, cu ochi negri și cu capete strâmbate de turbăciune!

— Cine-i acel om? strigai din toate puterile mele, cu toate că părea că un demon cu degete de lemn îmi strângea gâtul!… Mă repezii la el… dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, încât îmi scăpărară ochii scântei verzi și căzui amețit pe spate.

Nu știu cât am zăcut astfel, când m-am trezit însă eram culcat pe-o bancă de piatră din colțul bisericii și la capul meu veghea Ioan!

— Cine-i acel om? fură primele cuvinte ce le putui pronunța.

— Cine!… Ce treabă mare… cel ce-o întreține pe dânsa… un conte, mai știu eu!… Dă-o dracului… nu e femeie?… putea fi mai altfel de cum sunt toate? Aide de-aicea!

El mă luă în brațe și mă sculă drept în picioare. Luându-ne de braț, ieșirăm la ușa bisericii, la care sta bătrânul sacristan și vro doi cerșitori zdrențuiți. Plecarăm stradele-n sus și Ioan mă duse la el. Camera sa era mică și-ntunecoasă, și întunericul ei mai era ridicat încă prin un perete îngust, acoperit cu pănură neagră în mijlocul cărei era o cruce albă. În genere însă camera sa respira eleganța fină și artistică, care contrasta foarte mult cu hainele sale mai mult unse și rupte. Cărțile aurite și legate stăteau în șir pe-o masă acoperită cu roșu, pe care stăteau risipite creioane, pensule, palete și colori în cutii mari sau unse pe țeste de scoici marine. Mă trântii pe-un scaun, aruncând o ochire numai indiferentă pe toate aceste obiecte ce-ntr-altfel de dispozițiune mi-ar fi părut poate stranii. De-o lature-a pănurei negre spânzura un canaf alb de-un șnur asemenea alb…

Ioan apropie un scaun de-al meu și se așeză astfel încât pieptul îi venea drept în umărul meu cel drept, apoi, încunjurând c-un braț grumazii mei, iar cu cellalt pieptul, el își plecă fruntea pe umărul meu drept și-mi șopti la ureche:

— Azi rump orce legătură cu viața, azi rump legătura de amicie cu tine, legătura de amor cu umbra, cu aducerea-aminte a Sofiei. Tomo, de azi înainte eu nu mai sunt al meu. Eu mă duc și te las pe tine aicea… dar înainte de-a merge voi să-ți arăt în ce consista nebunia vieții mele, căci tu n-ai știut că eu sunt pictor.

El se sculă și, trăgând șnurul alb de la pănura neagră ce sta drept în față, văzui pe perete un cadru ce-mi părea viu. Ochilor mei turburi le părea viu în adevăr. Era Sofia. Părul ei cel cenușiu, adunat într-o coroană ca o citadelă pe frunte, ochii ei profunzi, negri, străluciți, fața ei musculoasă și palidă, buzele subțiri și vinete… era Sofia… în toată frumusețea ei cea originală… blondă, pe care numai Sudul o cunoaște… Ioan își împreună mâinile și se uită în extaz la acel portret mare ca-n viață… Ochii săi ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uimit și mă uitam ne'ncrezut de realitate la această scenă în care portretul părea viu, real, și Ioan numai o umbră moartă în care trăiau doar ochii cei înfocați.

— Sărman cadru viu, sărmană operă a imaginațiunii mele! Ce greu a fost să te creez din haosul durerilor și a desperărilor, ce cumplit e să te sparg acum de stânca cea rece a deșteptării mele! Dar te sparg… căci tu ești singurul lucru ce mă leagă de viață și de trecut.

El scoase un pumnal ascuțit și mic din sânul său și sfârtecă cu o cruce curmezișă tot portretul, astfel încât pânza se-nvălătuci în câtepatru părțile de cadrele de lemn aurit a portretului și sub el rămăsese gol peretele alb. Ochiul său era sec, surâsul amar, căci lupta fusese cruntă.

— Tomo, zise el, eu mă duc, cu toate că nu te oblig să mă urmezi. Rămâi tu aicea, în casa mea, aicea vei trăi comod și neturburat de nimeni, cum am trăit eu, dat cu totul nebuniei mele, picturii. Trăsura mă așteaptă de mult… adio! Amicia mea, gândește că n-ai fi avut-o niciodată și te consolă! Adio!

O dată-ncă-mi scutură mâna și zbură pe scări în jos. Trântii ușa după el, mă trântii în pat și apăsai capul afund în perini, cu fața-n jos, abandonându-mă cu totul durerii celei mai crude. Cât oi fi stat astfel, în nesimțire mai mult, nu știu… când m-am deșteptat însă era noapte profundă și orologiul vuia o oră după miezul nopții. Aprinsei lumânarea și, sărind la portretul sfârtecat al Sofiei, începui a combina pânza… dar totul era în zadar. Lângă cămin erau lemne multe și risipite. Le trântii în sobă și aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică sofă roșie față cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel încât să mă sinucid cu

carbon. Am stins lumânarea și m-am pus în fața flăcărilor ce lingușeau gâtul căminului cu roșii limbe de balaur. Privind în flăcări, cu picioarele întinse și cu capul pe piept, viața mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără înțeles și fără țintă, în limbile de flăcări vedeam parecă arzând toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Când focul nu mai era decât o grămadă mare de cărbuni acoperită de flăcări vinete, atunci astupai soba și, așezându-mă în fața zgurii, îmi închisei ochii spre a adormi de moarte. Vântul urla afară cumplit și ploaia cădea măruntă și rece pe geamurile ferestrei… Parcă vântul cu norii, tunetul și ploaia făceau nunta lor sălbatecă în regiunile cele negre a-nnoratului cer de noapte. Prin șuierul cel monoton, deși puternic, al vântului am adormit și simțeam, parecă, cum creierii mei se paraliză de carbon. Murisem! M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stâncile erau de smirnă și izvoarele de ape vergine și sânte. Printre arbori cântau privighetori cu glasuri de înger, prin cărări rătăceau umbre diafane și fericite și se pierdeau prin verdura întunecată a dumbrăvilor sânte. În depărtare vedeam o dumbravă de aur care, cu freamătul frunzelor sale, cânta o melodie molatecă și lină ca aceea a undelor adormite. Între toate umbrele sânte și albe numai eu aveam corp… Rătăcii ce rătăcii prin pădure, până dedei de un râu cu undele de argint, în mijlocul râului o insulă încunjurată de ape, cu păduri și grădini din a căror mijloc se ridica la ceruri o biserică naltă cu cupolele rotunde, toată de aur gravat ce strălucea astfel căci soarele cerului curat se oglindea în cupola cea mare a bisericii. La țărm era o barcă de aur… Eu mă suii într-însa și, spărgând cu lopețile undele de argint ale râului, ajunsei la malul insulei. Aicea totul tăcea, nu cântau păsări, nimica, numai din biserică s-auzea un cântec încet, trist, mormântar, ca bocetul cel înădușit lângă patul murindului. Intrai, prin portalele de aur ale bisericii, înăuntru. Pe jos, marmură albă ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stâlpii de aur… iconostasul cu icoane nalte și palide de sânți și îngeri de-o frumusețe suprapământească, ce păreau suflate pe pânze de argint, în altar — o masă de marmură cu sfintele Taine… În biserică nu era nimeni jos, ci numai sus în cor cântau călugărițe cântece de mort… Când dintr-o ușă văzui intrând cu

lumânări de ceară albă-n mână chipuri palide cu văl lung, alb, ce acoperea și capul, astfel de palide încât fața se confunda cu albul hainelor, ci numai ochii stinși ca de sticlă se mișcau triști în orbitele lor. Ei se mișcau încet, încet pân-în mijlocul bisericii… Eu mă ascunsei după o coloană de aur, cu groază. Printre ei văzui o umbră… un bătrân cu părul alb, cu fața rătăcită și trasă, lumânarea sa ardea și el privea în ochiul lumânării cu buzele strânse și cu ochii ficși… Mie-mi părea că-l cunoșteam. Răzimată de-o coloană, drept în fața mea, stătea o fată palidă cu fața ca marmura cea vânătă… ea-mi zâmbi trist și-mi făcu cu mâna… Era Poesis… Poesis! strigai eu… și deschisei ochii. Focul nu era încă potolit… fereastra însă deschisă, și o vântoasă sufla cumplit prin el. Gândeam c-o fi deschis-o vântul și mă dusei s-o reînchid. Când mă-ntorc însă… o văd…

……………………………………………………………

Corpul… s-ar fi însănătoșat curând, însă ceea ce era bolnav în mine, nebun de bolnav, era inima mea. Tot ce-mi aducea aminte de ea… de trădătoarea, le aruncam în foc, care le consuma cum se consuma inima și viața mea. Palid ca o umbră, eu alintam de-a lungul zidurilor orașului mai mult mort decât viu. Fălcile mi se-nfundase adânc, albul ochilor se-ngălbenise și negrul era turbure și stins, părul cădea în dezordine pe gulerul uns și neșters a rocului meu — astfel umblam printr-o lume străină, din care nu făceam parte, și când mă rătăceam în vro grădină publică, unde fețe roșii și vesele chicoteau împrejur, pierzându-se prin arbori, eu credeam că sunt răutăcioase duhuri efemere, care-și râdeau de durerea mea. Or mi se părea cum că-n juru-le râdeau morți a căror fețe galbene erau spoite cu roșu, ceea ce le făcea și mai înfricoșate, și mai moarte, prin contrastul între adevărul morții și-ntre simularea cea spoită a vieții. Altă dată mă pomeneam că mă uitam ore întregi în oglindă și mă strâmbam la mine singur și, când mă trezeam din asemenea atonie, mă-nfiora siguranța c-am înnebunit și teama de mine însumi. Lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia, mi-era frică să nu-nnebunesc. Adesea mă pomeneam că privisem, fără să știu, câte o oră-ntreagă-n soare și că ochii mei, orbiți de lumina lui caldă, nu mai puteau distinge nimică, ci un haos vânăt-roșu părea că pirotește și mă-nvârtește mereu, până ce mă trezeam căzut pe iarba câmpului. Eram tâmpit, absurd, idiot. Astfel stam adesea înmormântat în iarba mirositoare, albaștri și mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creștet, totul era frumos cum îs frumoase zilele de vară… eu singur numai nu cugetam nimica. Zile întregi cutreieram câmpii până ce dădeam de râu. Acolo, de pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi, ciorăind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi și neoglindoși ca inima mea moartă. Apa limpede ca cristalul a izvoarelor nu-mi plăcea, când dădeam însă de ea, începeam a o amesteca cu bastonul până ce, turburată de pământul cel negru, era o icoană vie a gândirilor mele.

Dar nu putea să rămână astfel. Încă o lună de-o viață astfel și știam că voi muri… De-aș fi murit, ce-mi păsa… cine știe dacă adânc în pământ n-aș fi fost mai fericit… dar aveam un tată bătrân și a muri eu însemna a-l băga pe el în groapă.

Într-o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în vârful bățului și o luai la picior pe drumul cel mare-mpărătesc. Mergeam astfel printre câmpi cu holde… Holdele miroseau și se coceau de arșița soarelui… eu îmi pusesem pălăria-n vârful capului, astfel încât fruntea rămânea liberă și goală, și fluieram alene un cântec monoton și numai lucii și mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.

Zi de vară pân-în sară am tot mers fără să stau defel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freamătul lor lung, de-a lungul drumului de țară oamenii se-ntorceau de la lucrul câmpului, cu coasele de-a spinare, fetele cu oale și donițe în amândouă mâinile, boii trăgeau încet în jug și carul scârțâia, iar românul ce mergea alături cu ei și pocnea din bici își țipa eternul său hăis, ho!… Ascuns în maluri dormea Murășul, pe el trosnea de căruțe podul de luntri, pe care-l trecui și eu… De departe se vedeau munții mei natali, uriași bătrâni cu frunțile de piatră spărgând nourii și luminând țepeni, suri și slabi asupra lor.

Una câte una se-aprindeau stelele tremurând în nemărginirea albastră a cerului, când mai sus, când mai jos — și luna, balana lor regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o secere de argint prin norii albicioși și subțiri. Mai greoaie scârțiau carele cu lemne ce veneau din munte; românii ședeau culcați pe foale în vârful carelor sau, mergând alături, șuierau doine bătrâne și triste ca suvenirele trecutului. Toate farmecele unei nopți de vară — lună albă și stele aurii, fluierul melancolic și câmpii ce par a adormi, iar drept în față, bătrânii urieși de piatră, munții, ce acum păreau încununați de stele ce tremurau asupra frunților lor.

Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceau crucișe prin lanuri, unele încă verzi, mergeam, până ajunsei în poala răcoroasă a munților. De-acolo apucai pe-o pietroasă cărare de munte. Pe câte-un vârf de deal vedeam arzând focuri mari, și oameni împrejur, din fundul codrilor ce-nconjurau ca o manta neagră-verde umerii

munților vuia câte-un bucium durerea lui de aramă; pe lângă alte focuri vedeai parecă cum joacă fete și flăcăi, iar prin codrii rătăciți fluierau voinicii printre dinți și din frunze câte-o doină adâncă și plină de foc. Astfel treceam înainte alături cu zidurile de piatră a muntelui, pe-o cărare îngustă ce ducea mereu în sus, năruită pe-alocurea, pe-alocurea baricadată de bolovani rostogoliți din creștetul munților și înțepeniți în albia cărării. Săream peste năruituri și baricade și-am mers mereu, până ce luna apusese, focurile se stingeau, cântecele încetară, iar răsăritul se roșea slab de faptul zilei. Aerul răcoare al dimineții îmi pătrundea pieptul, simțeam cum îmi amorțește gâtul de răceală… până ce văzui satul meu, cu căsuțele lui mici, acoperite cu paie și risipite prin creierii de piatră a muntelui, de ți se părea un sat de cuiburi de vultur. Trecui prin mijlocul lui, pe lângă mica bisericuță de lemn, și tocmai la capătul satului mă oprii lângă bordeiul cel înfundat și sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la ușa uscată și intrai înăuntru. Pe vatră mai ardeau vo doi tăciuni subțiri de nuiele, tata dormea pe-un pat de scânduri nalt ca vatra. După cuptor era încă patul mamei acoperit c-un lăicer, deasupra lui era o icoană veche și afumată a maicii Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică cu untdelemn. Mă lungii pe patul mamei fără să-l trezesc pe tata și adormii curând, căci eram foarte obosit. Des-de-dimineață, pân-a nu fi ziua, cucoșul cântă asupra bordeiului și auzii ca prin somn pe tata sculându-se, luând în mâini apă din un ciubăr și spălându-se pe față, făcându-și cruce și mormăind încet o rugăciune, apoi luându-și ciocanele de pietrărie de sub laiță și plecând pe ușă afară, fără chiar să se uite îndărătul lui și fără a mă vedea din dosul cuptorului unde dormeam.

A doua zi cam pe l-ameazi mă trezii și eu din somnul meu adânc și fără visuri. Nu știu cine pospăia prin casă și pe la vatră. Era o vară a mea, care băga vreascuri în foc și fierbea mâncare.

— Tu ești, Finițo? zisei eu sculându-mă, luându-i capul între mâini și sărutând-o.

— I, Doamne! zise ea surâzând cu degetele la gură și măsurându-mă cu ochii din creștet pân-în talpe. Ce mare te-ai

făcut… Uite! și barbă și mustăți… Da tare ești galben, vere, parec-ai fi îndrăgit?

— Nu știi tu, zisei eu, uitându-mă în ochii ei inocenți și lucitori; nu poți ști tu ce am suferit.

Dar ce frumușică era verișoara mea. Fața albă și obrajii roșii, părul castaniu și des, făcut în două cozi întrunite pe spate, neted și cu cărare prin mijlocul capului, ochii mari, căprii, ce se uitau mirați la mine, sprâncenele arcate și îmbinate, nasul fin ca al unei dame mari, bărbia rotundă și plină, iar, când râdea, două gropițe cochete. Cămașa albă, cu altițe și mâneci largi, fota curată și nouă, iar picioarele goale. Cu cât o priveam, îmi părea mai frumoasă și-o sărutai încă o dată.

— O! zise ea, râzând vesel, îți iei la guri parc-ar fi dintr-al tău… ia fii bun, mă rog, de-ți cată de treabă, domnișorule!

— De-de! zic eu, n-o lua-n nume de rău… Ș-apoi nu mă uit eu la ochii tăi… fie ei cât de frumoși…

— O! frumos! Vine vărul pe la noi, ș-apoi lucrul ce mi-l spune mai întâi e că ochii mi-s urâți! Frumos!

— Da nu…

— Destul, las' că știu… Domnu-a fost la cetate… Nevestele de domn au ochi mai frumoși decât ai mei, se-nțelege, zise ea, punându-și râzând mâinile-n șolduri, fiica Evei cea limbută cu dinții de mărgăritar.

— De-ai ști, Finițo, zisei pe jumătate râzând, de dragostea mea…

— Dragoste, zise ea repede, ce dragoste?… Și ridică cu curiozitate din sprâncene. Ce dragoste?… spune-mi și mie… zău așa! Te rog, vere! adaogă ea, încrețindu-și gura și plecând ochii cu atâta grațiozitate încât numai pe sub gene se uita la mine.

— Șezi ici pe pat, zisei eu, apucând-o-n brațe și punând-o să șadă ca pe-un copil obraznic… eu mă așezai alături cu ea, i-nconjurai grumazul cu brațul meu și începui să-i povestesc amorul meu și nenorocirile mele.

Ea asculta c-un fel de seriozitate și c-o atențiune copilărească — și când se uită drept în ochii mei, ai ei se umplură de lacrimi.

— Sărmanul văr, zise ea, sărutându-mă cu atâta dulceață și tinerețe.

Oalele fierbeau pe vatră.

— O, zise ea, ca aducându-și aminte, trebuie să-i duc merinde tătâni-tău! Las' că ne mai vedem noi desară, mâini dimineață… zise ea și drese ce drese, apoi luă vro două oale din cele pline, surâse și cu ochii și cu gura și plecă pe ușă și prin sat înainte.

Nu mult după aceea veni și tată-meu, care auzise de la fată că venisem acasă. El mă strânse în brațe. Capul său era mai alb, crețiii de pe frunte și brazdele din față mai adânci, iată toată schimbarea ce-o băgai de seamă la el — destul însă ca ochii să mi se umple de lacrimi.

Am stat mult acasă, într-o atonie monotonă și moartă. Între grinzile casei găsisem o carte cu scoarțe de piele roase de molii, cu marginile roșii — în ea erau niște povești manuscrise cu litere bătrâne, iară literele începătoare paleografate cu roșu… desigur vro reminiscență de-a preotului celui bătrân, ce murise de mulți ani. Cu cartea aceea în mână, stăteam zile întregi lungit pe prispa casei la umbră și descifram mașinalmente slovele cele bătrâne ori priveam cu ochii drept în grinzile afumate ale streșinii, până ce-mi simțeam capul ridicat și pus în poale. Mi-întorceam ochii peste cap… era Finița, ce-și așezase capul meu pe poalele ei și-ncepea a-mi povesti ba cimilituri, ba basme, ba-mi cânta cu vocea jumătate câte-o horă ori câte o chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel ședeam lungit seri întregi cu capu-n poalele ei, pe când vitele se-ntorceau mugind greu de prin munți, iar talancele de la gâturile vacelor cu ugerul greu de lapte sunau alene și melancolic prin atmosfera cea dulce a serii.

Revoluțiunea ardea în câmpia Transilvaniei, dar mie ce-mi păsa de toate. Pentru realitate eu eram omorât… Nepăsare leneșă, lene de-a cugeta, lene de-a simți, abrutizarea cea mai adâncă și mai idioată, iată ce făcuse din mine amorul unei femei. Însuși numele ei, Poesis, nu putea să excite nici un simțământ în mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine ce-o uitasem de mult — lucru de care îmi era greu să-mi aduc bine-aminte; căci nu cugetam să-mi fi ucis inima și să-mi fi omorât inteligența… și cu toate astea tocmai aceea era ce nici nu-mi trecea prin minte.

Venise toamna și-ngălbenise codrii din umerii bătrânilor munți, pe vârfurile lor negurile deveneau mai dese — în fine, într-o zi ne pomenirăm cu cei întâi fulgi de zăpadă înecând cu puful lor de argint aerul neguros și rece al munților. Prin sate colinda vestea cum că se ridicase românii împotriva ungurilor și Împăratul Codrilor bătrâni și a munților suri și sterpi aduna pe vulturii din vizuinile lor stâncoase împrejurul flamurii românești. În creierii împietriți ai munților și-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei.

Într-o noapte am văzut un spectacol măreț. În culmile munților, pe frunțile lor de piatră, care de care mai înălțate, se aprindeau, unul câte unul, focuri mari, părea că munții înșiși se aprinseseră. Împrejurul focurilor vedeai șezând cete întregi de oameni, lăncile culcate pe umere străluceau în aer… lănci de coase care-n urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creștetele munților românii slobozeau roți înfășurate-n paie și aprinse, care se rostogoleau cu o repejune demonică până se pierdeau hăulind în prăpastiile adânci, în inima pământului. Buciumele sunau din vârfuri astfel încât ți se părea că sufletele de aramă a munților se treziseră și sunau a moartea lumii. Culme cu culme ardea, atâția uriași ochi roșii, câte unul pe o frunte de deal. Codrii bătrâni trosneau amorțiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide-n cer, cerul însuși părea mai sur. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumii înaintea ochilor uimiți și a inimii înfrânte.

Revoluțiunea pătrunsese-n munți. La noi, care eram mai în poalele munților, veneau honvezii ca să recruteze oameni tineri, însă aceștia o apucaseră de mult la Iancu. Oamenii mai maturi așteptau ca eu să mă fac pribunul (tribunul) lor, însă eu, în starea în care eram, am fost nesimțitor și impasibil pentru aceste cauze mari. Cu toate astea satul era adeseori vizitat de către tribunii lui Iancu, adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să le fi trecut prin minte ca să-i surprindă cândva. Însă într-o noapte auzii împușcături prin vecini. Speriat, sar din așternut, ies afară și mă sui pe gard, ținându-mă de parii lui, astfel încât dominam cu privirea asupra unei părți din

casele vecine. Văzui o casă înconjurată de honvezi și pe unii trântind cu paturile puștii în ușa casei, pentru a-i sforța intrarea. Dar în momentul acela văzui fulgerând prin ferestrele casei împușcături și vaietele celor ce-o înconjurase, ușa se sparse cu repejune și dinăuntru ieși un june cu capul gol, cu sabia-n dinți și mâinile-narmate de pistoale-ntinse, pe care le slobozi drept în capetele celor ce stăteau în ușă. În urma lui o ceată de oameni înarmați cu lănci împungeau în dreapta și-n stânga și, răzbind prin ei, fugiră mereu până în risipiturile unei stânci, prin care pierzându-se nu vedeai în lună decât oțelul țevilor întinse și împușcăturile trimise în cei ce acuma cotrobăiau prin casă.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmi părea că-l cunosc. Deși-l văzusem numai la lumina fulgerelor din puște, totuși îmi părea că nu putea să fie altul decât Ioan. Mă-ntorsei în casă și mă culcai iar; însă mi-era cu neputință să mai închid ochii de gânduri. Dacă acela va fi fost Ioan… iată ceea ce-mi umbla mereu pin cap… căci de va fi fost el, deciziunea mea era ca și luată… trebuia să-l urmez.

Astfel zvârcolindu-mă în patul meu, părea că demonii toți intraseră în sufletul meu cel turburat, asemenea unor visuri aievea… unor visuri cu ghearele de fier. În toate părțile mă întorceam, spre perete… dar peretele părea zugrăvit cu chipuri roșii ca acelea ale icoanelor de lemn din bisericele bătrâne — mă-ntorceam spre cuptor, dar cărbunii ce ardeau vineți pe vatră păreau roși ochi de demoni care se întorceau cumplit, iar în fumul cel verde ce se înălța în sus păream a vedea fluturând părul despletit și sur al unei furii crâncene. Îmi închideam ochii ca să alung toate visurile acestea… Un somn părea că mă cuprinsese, însă somn cu durere de cap și cu bătăi de inimă. Creierii mei păreau că-i stoarce o gheară de lemn, pieptul meu părea apăsat ca de-o piatră, părea că e cineva pe mine care-mi stinge suflarea, care m-apucă cu brațe lungi și teribile și m-aruncă într-un abis întunecos unde cădeam mereu, mereu… Astfel între cer și iad văd piscul cel de piatră sfărmată a unei stânci pe care mi se părea c-am să cad. C-un țipet teribil mă smuncesc parecă din cursul ce-l luase corpul meu în jos, dar în momentul acela ajung de stâncă, o durere cumplită… îmi

spărsesem corpul de ea… Mă pomenii. Căzusem într-adevăr… dar de pe pat jos. Focul licărea încă și înaintea mamei durerilor ardea candela cea mică, luminând fața ei cea sântă. Îmi făcui o cruce și mă sculai drept în picioare.

Era cu neputință să mai dorm sau să mai rămân; ci decisesem de-a urma primei mele impresiuni, aceea de-a mă duce-n lume, unde mă vor duce ochii. Băgai vreascuri în foc, care începură să trosnească vesel și să arunce scântei cu pară. Apropiai de foc un scăunaș scund, luai dintr-un colț al bordeiului coasa tatei și șezând pe scăunaș începui, la lumina focului de vreascuri, c-un cuțit de brâu, să cioplesc cu băgare de samă coasa și s-o prefac în lance. Făcui ca coasa să steie drept în vârful mânerului și-apoi, luând o cute de piatră, începui a o freca de ascuțișul și mai cu deosebire de vârful coasei, până ce se ascuți ca un brici, încât, suflând c-un păr deasupră-i, s-ar fi tăiat în două. Din norocire tatăl meu dormea așa de dus încât n-a auzit nici cum ascuțeam coasa, nici cum apoi, luând două pistoale lungi și ruginite de sub pat, le încărcai cu praful de pușcă dintr-un corn de bou, mi le pusei în brâu, luai o țundră veche pe umere, o căciulă de oaie-n cap, lancea de-a umere și ieșii afară din casă. Afară era rece, însă o lună frumoasă plutea în câmpia cea albastră a aerului. În casa cea vecină, unde se-ntâmplase lupta, ușa era căscată cu desăvârșire, în mijlocul casei, la pământ, ardea un foc mare ce-l aprinseseră soldații, pe când ei înșii ședeau trântiți pe fân, cu puștile puse alături, cu lulele aprinse-n gură; la foc fierbea o oală mare, iar ei, vorbind din când în când, scuipau când în foc de-a dreptul, când alături. Fețele lor erau sălbătăcite, îndobitocite. Caii lor cei înșeuați erau legați afară, de parii gardului — ci mai încolo de toți era un cal sur, cu gura nepusă-n zăbală, căci mânca dintr-o legătură de fân ce i se pusese-nainte. Înconjurai casa pe din dos, astfel încât venii lângă calul sur fără de a trece pe dinaintea ușii deschise. Iau cuțitul din brâu și tai repede curelele legate de gard, pui mâna-n coama calului și-ntr-o clipă sunt pe el și-l izbesc de-i răsună coastele. Ca turbat azvârle din copite, nechează una, dar o și rumpe de fugă, încât zburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaimă, fără să mă uit în urmă. O împușcătură auzii în urma mea, glonțul îmi vâjâi pe la ureche, dar

lăsând calul fără frâu, izbindu-l numai în coaste, el fugea, spărgând cu corpul lui fierbinte și fumegând de sudoare aerul cel rece al nopții. Zguduitura cumplită ce-mi da fugind mă cutremura în toate fibrele corpului. Lancea ce-o țineam de-a umere fulgera la lumina lunii și sfâșia aerul nopții, pe când cremenea de munte de sub copitele de fier a calului zburând scânteia trosnind și trezind ecoul cel adormit al munților. Calul mă ducea mereu, astfel încât în urmă nici să părea că aș călări, ci că aș pluti între cer și pământ, dus de-un geniu nevăzut, mereu înainte, răpit de-un balaur din poveste, de-un zmeu, c-o falcă-n cer și una-n pământ. Cât oi fi zburat astfel nu știu, numai deodată simții cum calul poticnește una ș-apoi începe a merge mai încet și mai greu, suflând greu cu nările și gura pline de spume. Fără s-o fi băgat de seamă, eu ieșisem din munți și mă aflam pe șes.

Până aicea mersesem ca prin somn. Câte făcusem până acuma, toate le făcusem pe neștiute, dominat de-o dorință pe care eu singur nu mi-o puteam defini, de-un impuls întunecos și fără sens. Acum îmi frecai ochii și începui a privi în jurul meu. Dindărătul meu munții, înaintea mea, departe, Mureșul, într-o parte un orășel care, aprins din multe părți, începea a arde. Departe era cam cale de două ceasuri. Calul era obosit și nu mai putea merge decât în pas. Îl îndreptai spre orășel. În curând însă suflarea cea limpede a aerului de noapte începu a deveni mai rece și mai iute. Deși cerul era senin, ace mici de ninsoare începură a-mi izbi fața și fruntea, îi dedei un impuls nou calului, care-o începu în treapăt. Din ce în ce vântul creștea și prindea aripi, până ce, mai repede decât treapătul calului meu, începu să mă pătrundă cu frigul lui prin toți porii vechilor mele haine. Orașul se aprindea din ce în ce mai mult, cu-atât mă apropiam, păream a distinge vaiete slabe și depărtate, calul fugea mai uite, vântul începu a vâjâi și a fluiera, astfel încât vedeai cum cu el creșteau aripile flăcărilor ce se-nălțau la cer. Din ce în ce m-apropiam, din ce în ce vedeam cum vântul s-arunca cu furie în brațele mării de foc care creștea în toate părțile, prinzând din vântul cel rece și barbar mii de mii de suflete nouă și repezi. Vaietele și bocetele s-auzeau cumplit, astfel încât pietrele s-ar fi sfărmat de durere auzindu-le, orașul înflăcărat prin foc și vânt se unise cu

cerul, căci între cer și pământ nu mai era deosebire. Flacăra zbura piezișă după îndreptarea vântului… aerul ardea cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încât albastra lui boltă amenința a se aprinde și a se nărui. Prin nori de fum roșii vedeai amestecate, ca ochi de aur, stele timide și tremurătoare. Pământ, aer și cerul asupră-le erau cuprinse de același foc… Calul meu, fără preget și îmboldit, zbura poticnindu-se. Aproape de oraș mă coborâi de pe el… pusei lancea în șanțul de-alăturea drumului împărătesc, înfipsei de căciula mea o pană roșie și, suindu-mă pe cal, intrai în stradele aprinse din amândouă părțile ale orașului. Vuietul cel sălbatec al tobelor inamice, casele năruindu-se mistuite de flăcări, prin ferestrele plesnite ieșind flacăra neagră-roșie cu fum negru… astfel șirele caselor păreau puse în ordine de bătălie cu capetele arzânde, cu ochii cei plini de flacără și fum. Oamenii alergau și țipau, stradele negre foiau asemenea mușinoiului de furnici, unii cărau și duceau lăzi, cu fața speriată și ochii holbați la soldații ce nu știau ce urmări… prăzile ce fugeau, femeile ce, pe jumătate goale, alergau pe strade despletite și palide asemenea stafiilor. Bărbații lor, care aruncați sub roțile carelor sau izbiți cu capetele de murii caselor arzânde, erau trântiți pe pietrișul stradei, gemeau pe ici pe colo, morți sau pe jumătate morți… copiii țipau cu ochii plânși și îngânau nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele-n mână, cu cocoșul tras, îmboldii calul de trecu prin strade, peste cadavre de oameni, peste căruțe sfărmate, peste lăzi sparte din care curgeau haine și unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise — treceam ca sălbatec prin acest cumplit spectacol, prin această dramă teribilă și sfâșietoare iluminată de focul cel larg al incendiului. Într-o parte și-n alta șirurile de case arzând, pavajul de pietre mărunte și albe acoperit de cadavre și umplut de sânge negru, lumea toată cuprinsă de vaiet… jos omor și noapte, sus nouri și fum! Iată întregul acestui spectacol înfricoșat.

Știam aicea casa unui preot; trebuia să mă duc la el. Cât mă bucurai când, ieșind în suburbiul întunecos și plin de grădini al orașului, văzui cum că acolo nu arde nimic. Grădinile înconjurate de un hățiș des și tufos, deși scuturat de toamnă, se-ntindeau alături cu strada, pe când după acel hățiș, ascunse-ntre arbori, se vedeau

casele. Ajunsei și înaintea casei preotului. Poarta era deschisă și răzimată-n amândouă părțile. Ferestrele erau deschise, ci prin ele s-auzeau vaietele cele slabe ale unei femei. De-a intra astfel cum eram în casă era a mă expune pericolului vădit. Mă apropiai așadar de fereastră și privii înăuntru. Dar ce văzui, D-zeul meu!

Casa plină cu oameni care de care mai beți și mai sălbateci care ședeau râzând și chiuind înaintea unei buți de mărime mijlocie desfundată. În peretele din dreapta ferestrei pe care mă uitam era un oblon în fundul căruia era icoana de lemn a maicii Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică, jumătate cu untdelemn, jumătate cu apă. Pe oblon și deasupra, în cuie, era așezat busuioc uscat și flori galbene, care asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cărțile bisericești ale preotului, legate în piele, vechi, risipite, unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana erau în peretele dintre camera aceasta și alta, mai mică, alături. Preotul era spânzurat de-un cui mare de fier deasupra ușii… Ochii lui erau întorși cumplit, din gură, peste barbă, curgea spuma cea vânătă a morții, mâinile sale erau dinainte legate. Alături c-un perete sta răzimată fata lui, palidă ca varul, cu marii ei ochi negri înfundați, înconjurați cu mari cearcăne vinete, rătăciți ca ochii unei nebune. Buzele vinete și apăsate, părul negru ca noaptea, despletit, ce flutura împrejurul gâtului ei alb ca marmura cea moartă… haina lungă și neagră de mătase îi dădea aspectul unei furii a durerii, unei dureri înmărmurite. Ochii erau seci și priveau într-o disperare demonică și nebună asupra acelor oameni roșii de beție, cu ochii străluciți și murdari, care, tăvălindu-se pe pământ, o priveau c-o ardoare sălbatecă și neumană.

— Hoho!… răcni unul din ei, cu fruntea mică, cu fața grasă și roșie, cu ochii mici și verzi, cu părul roșu ca focul… Oho! frumoasă fată… ce cauți așa… ce! c-am spânzurat pe tata-tău… popa blestemat! Râzi tu de el… Ce-ți pasă ție… tu cu noi ai să trăiești… ai să fii ibovnica mea, puiule! Hehehe! zise el râzând și abia ținându-se pe picioare… Cum îți par eu, fata mea? Frumos, hai?… frumos băiat… chipos m-a făcut mama… roșu colo… hehehe! și-i place băiatul frumos și roșu fetei celei albe… așa-i că-i place?…

Cu astea se apropie de fată, a cărei buze se cascase de spaimă și care tremura ca varga… El vrea să pună mâna pe ea… dar ea cade în genunchi… Dezolată și frumoasă, ea îndrepta ochii ei mari, ce-ar fi putut mișca o inimă de aramă…

— Te rog, zise ea, omoară-mă! Omoară-mă și pe mine, ca pe tata, căci îți voi mulțumi.

— Hehehe! nerozie!… Ce? să mori, auzi! Auzi, Istvan, să moară ea! Nu, nu, nu! adaogă el râzând prostește, tu nu trebuie să mori.

— Nu trebuie să moară! adaogară toți râzând care dincotro, ea-i nevasta noastră a tuturora… Nu trebuie să moară.

— Eu am căzut întâi la sorți, zise canibalul, lăsați-mă cu ea singur!…

Ceilalți se sculară spre a ieși din casă… C-o deciziune teribilă, sărmana fată se repezi cu furie, izbindu-se cu creștetul capului de perete, însă, numai leșinată, ea recăzu în brațele canibalului care, c-o strânsoare murdară, cu hainele dehamate și cămașa descheiată la piept, astfel încât i se vedea pieptul plin de păr roșu — el voi să apese gura lui murdară și cu musteți roșii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba… O simți ea aceasta și cu o ultimă sforțare se rupse din brațele lui… Eu întinsesem pistolul prin fereastră în momentul când ea deschise ochii… Era să fugă pe ușă și văzând arma-ntinsă… ea rămase dreaptă, o-nmărmurită statuă a desperării sublime, cu mândrie de leoaică în față, c-o strălucire sălbatecă și vergină în ochi. Cu mâna sigură, slobozii drept în pieptul ei… nimerisem bine căci, c-un surâs ce deveni angelic ca a unei martire, ea căzu de-a lungul pe pământ. În momentul acela ungurul scăpase din mână, la pocnetul armei mele, sfeșnicul de lut c-o lungă lumânare de său. Deodată intrară și ceilalți colegi ai lui, aprinseră lumânarea și se apropiară, abia ținându-se pe picioare, cu ochii holbați și mirați, de cadavrul întins drept pe pământ, cu mâinile-ncrucișate pe piept, a bietei copile moarte. Era pericol să mai stau la fereastra aceea, înconjurai casa, intrai pe-o altă fereastră în camera de-alăturea aceleia în care se-ntâmplase catastrofa și care era despărțită numai prin o ușă (din norocire închisă cu cheia) de locul acelei barbare crudelități. În camera d-alăturea găsii lesne

oblonul cu icoana maicii Domnului. Pe partea de dincoace era un geam de fereastră. Îl deschisei și luai iute icoana răzemată de geam, luând totodată și candela și stingând-o în clipă. După obiceiul caselor de țară, între amândouă casele era un oblon mic de sticlă prin care puteam observa iarăși toate. Frică nu-mi era, pentru că n-am ținut niciodată mult la viață, și-apoi eram decis de-a mi-o vinde cam scump în cazul unei lupte.

— Hehe! zise hâdul cel roșu, ai murit, bată-te-ar Dumnezeu, fată de popă! și-o izbi una cu piciorul.

Într-adevăr ea era moartă… Haina ei cea neagră se răslățise pe pământ… ochii cei mari se-nchiseseră și, cu toate durerile, un zâmbet amar, dar sublim, înseninase fața ei cea moartă, fără sânge, albă ca pânza lințoliului. Mâinile, unite drept asupra acelei inimi ce-o rupsesem c-un glonte, nu lăsau a se vedea rana, și pe haina cea neagră curgea un șir de picături de sânge. Era frumoasă astfel… acea martiră sântă, albă și vergină, zăcând întinsă pe pământ alături cu acele figuri satanice și dobitocești totodată.

Unul din ei da vânt preotului și-l clătina de picioare într-o parte și-ntr-alta, altul i-atinse lumânarea de barba lui cea albă, care prinse foc și începu a arde-n sus… Pielea cea vânătă de pe fața bătrânului începu să plesnească, genele albe și lungi se aprinseseră, pielița de pe ochi, arzând, se trase-n sus, astfel încât ochii încă lucii se holbau sălbateci și-ntorși către acei oameni stupizi. Într-adevăr era un spectacol cumplit și înfiorător! Barba arsă, fața negru de pârlită, ochii întorși și înfundați, gura deschisă, plină de spume ce fierbeau la arsura focului… în fine, un cap de mort schilod care-și îndrepta ochii săi, ce părea a vorbi cu toată cumplenia faptelor, către acei oameni ce râdeau și care-n tâmpirea lor nu puteau înțelege rânjitul cel sec al mortului.

— Hehe! zise Ianoș, voi râdeți de popa, eu de fata popii. Ce, crezi că moartă a scăpat de mine?… Nu, nu, nu! Ehei, fată, scoli, că Ianoș vrea să te sărute.

Și cu asta, o duse târând-o de braț din casă, astfel încât praful podelelor umpluse și albise hainele ei cele negre. Deși nu înțelegeam bine pe canibal, însă o idee nefastă-mi trecu prin minte. Dacă acei oameni într-adevăr ar fi putut să fie așa de sacrilegi ca să

violeze până și cadavrul unei vergine. Dar, deodată cu această idee, scânteie în capul meu și ideea unei răzbunări înfricoșate.

A fost fapta unei minute să mă descalț și, pe din dosul casei, să car, pe-o scară ce suia în podul casei, o mulțime de paie uscate, pe care, răspândindu-le în tot întinsul podului, le dedei foc. Mă scoborâi iute și, fiindcă ușa de la tindă era cu cheia în ea pe dinafară, o trăsei în clanță și întorsei cheia, fără ca cei morți beți în casă să poată băga de samă ceva. Numai fereastra cea deschisă era loc de ieșire. Dar, c-o furie supraumană, eu adusei o claie întreagă de paie sub fereastră și apoi, ridicând poarta cea mare a curții din țâțâni, o trântii peste fereastră, iar sub ea aprinsei paiele care, uscate și-n vânt, începură a arde. În momentul acela cei din casă părură a se trezi, căci c-o furie teribilă începură a izbi în ușă. Dar ușa era îndoită, de brad uscat și bătută peste tot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă poarta-n fereastră se aprinsese, și eu pusesem asupra-i și-a doua poartă și înc-o claie de paie. În momentul acela acoperământul prinse foc, grinzile începură a trosni, vântul, nuntindu-se cu flacăra ce arsese până acuma închis, o înzeci într-un moment, și urletele fioroase ale canibalilor îngropați în flăcări se auzeau asemenea vaietelor celor osândiți la focul Gheenei.

M-aruncai pe cal desculț cum eram și, izbindu-l în coaste, începui să iau drumul înapoi prin oraș — flăcările erau mai domoale, stradele — pustii, și cadavrele erau pe-alocurea așezate claie pe grămadă. Călării repede până ieșii din oraș afară, unde, la drumul împărătesc, luându-mi lancea din șanț, scoțându-mi pana roșie din căciulă și dând-o vântului, o apucai călare îndărăt spre munte, deși nu-nspre satul meu.

Dedei de-o cale de munte pe care-ncepui de-a-mi mâna calul care, încet și poticnind, suflând greu, pocnea alene cu copitele bolovanii mari de prin încovoiturile cărării dintre stânci. Din ce în ce mă-nfundam mai mult în munți, din ce în ce aerul devenea mai liber și mai rece, dar din ce în ce cerul devenea mai senin și luna spărgea cu fața ei cea galbenă vălul argintiu al norilor. Capul meu era așa de pustiu ca amestecul fără-nțeles a unor colori varii, roșu, negru, verde, galben, toate amestecate pe unul și-același loc, în

fine, un nesens absurd ce semăna cu gândirile unui idiot, iată ceea ce se-nvârtea în capul meu. Impresiunea ce-o făcuse asupră-mi toate scenele precedente era aceea a unui om nedormit de mai multe zile, cu creieri turburi de insomnie, care, umblând printre oameni, visează aievea și mintea lui croiește pe fața oricărui cunoscut trăsuri adânci, grime întunecate, proiecte funeste, care vede pe pereți umbrele lungindu-se și primind conture umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede, privind la ea, se colоră — o dispozițiune a sufletului, în fine, în cuprinsul căreia nici un concept priceput de simțuri nu intra neturburat, neparodiat la cunoștința internă. Îmi părea că trecusem printr-o poveste cu zmei și crudelități, dar în a căror cuprins, pe alte locuri și pe alte țărmuri, amanții rătăcesc de-a lungul lor în umbra și verdele dumbrăvilor, cu fețele argintite de lumina unei palide lune ce zâmbește prin nori și înseninate trist de plăcutele visări ale amorului. Era noaptea aceea un roman cavaleresc fără înțeles, din evul mediu, dar în care nu mai eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu sânge, cu foc și cu negrul vânăt roșu al fumului, care trecuse turburi cu hidoasele lor fețe de mort, cu satanicele roșii fețe vii ce trecuse pe dinaintea ochilor mei. Toate astea s-amestecau în sufletul meu cel turbure și din acest amestec se născu o tâmpire cumplită a organelor de cugetare și simțire care-mi obosea capul, astfel încât simțeam că mi-e somn înainte de toate. Naturile cele tari dorm mult înainte de o catastrofă — eu cred că ele dorm mult și adânc și după o catastrofă, căci nimic nu tâmpește și nu face nesimțitor pe un om decât astfel de spectacole teribile. Ajuns în culmea unui deal, prin care stanele de piatră stau risipite asemenea oilor albe, dorminde cu argintia lor lână în lumina albă a lunii, eu mă coborâi de pe cal și-l legai de ramurile cele strâmbe și noduroase ale unei tufe cu frunze galbene și mâncate de frig. Eu singur, în nesimțirea cea mai mare, trăsei căciula de oaie peste urechi și ochi, îmi așezai capul pe-o piatră și corpul pe-un morman de frunze uscate și adormii. Visul — o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă și parfumată a dumbrăvilor de laur — visul își deschise auritele lui gratii și mă lăsă să intru în poeticele și etern junele lui grădini. Într-adevăr că

muntele pe care dormeam mi se păru una din acele grădini pandante ale Semiramidei, grădini a cărei treaptă de sus unită cu cerul răsfăța în lumina cea etern neturburată a soarelui un eden frumos, cu largi alei de palmieri, cu cărări acoperite cu nisip alb, cu avulsuri de raze lungi și diamantice, cu stânci zdrobite de smirnă, prin săpăturile cărora ciorăiau și picurau curate ca cristalul, dar îngreuiat de dulcețile și mirosul ambrei: nectarul cel adormitor al Orientului. Și toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o boltă de smarand susținută în orient și occident, cu bolta ei puternică, de oglinzile cele verzi și multunde ale mărilor… numai într-un loc cerul părea dogorât și ars și o mare gaură-n cer din care cădeau la pământ pietre și risipături de muri, ce ardea într-un loc. Acele pietre, căzând una câte una pe pământ, formau parecă lângă Mureș ruinele unui oraș pustiu, nelocuit de nimeni, ars, pătruns prin ferestrele pustii și negre de fluierele cele sălbatece ale vânturilor reci.

Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe de-a deveni din ce în ce mai mare și mai largă, încât prin ea se vedea asupra boltei albastre ce-mbrățișează pământul o altă boltă cu mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-un aur curat și limpede ca lumina cea galbenă a soarelui, astfel încât întreagă acea boltă părea un soare mare care îmbrățișa o lume, lumea deasupra cerului. Aerul tot era de lumină de aur, totul era lumină de aur, amestecat cu geamătul lin și curat al harpelor de argint în mâinile unor îngeri ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite, prin întinsul acel imperiu de aur. Pluteau ca genii abia văzute, umbre mai transparente, cu pielița vânătă ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albaștri, cu lungi bucle negre ce-nconjurau fața lor albă și cădeau pe gâturile marmoree și pe hainele de argint în falduri lungi ce muiau corpurile sublime cu albețea și moliciunea lor.

Prin acei îngeri albi și cu ochii mari, albaștri, văzui unul cu mari ochi negri, alb ca și ei, însă cu fața slabă și muiat în lungi și strălucite haine negre, cu mânile unite pe piept: el plutea prin aerul aureu cu ochii mari îndreptați în sus și plini de lacrimi. Eu îl cunoșteam… Acel păr negru și despletit eu îl văzusem, acea tristețe adâncă și sublimă eu o văzusem, acea desperare fără margini a cărei

unică stea e Dumnezeu își gravase trăsurele ei adânci într-o față dinaintea mea, și eu o văzusem. Cerul era senin și vesel, un singur înger era trist… Era Maria, fiica acelui preot bătrân, divinizată, schimbată la față… mie însă mi se părea că e geniul martirii națiunii românești, geniu palid și plâns a cărui singură speranță: Dumnezeu, a cărui singură tărie: cerul.

Dar bruma rece a nopții se așezase asemenea unor urdori de argint sur pe genele mele lungi și negre, ochii îmi răciră în cap și se treziră. Luna apusese de mult, cerul era mohorât… și în orient, departe, răsărea o auroră murdară și somnoroasă care abia roșea cerul cel vânăt-sur. Îmi scuturai corpul cel plin de frig… îmi ridicai căciula de pe ochi, trezii calul care se trântise și el pe brânci la pământ și închisese ochii lui cei mari și cuminți. El sări de jos, eu îl încălicai și începui a traversa înainte munții. Cu cât mergeam înainte, calul îndoia pașii săi, căci mersul îi părea și lui o binefacere, pentru că-l încălzea. Curând răsări și soarele, și din ce în ce se suia pe cer, cu-atâta tomnatecele sale raze deveneau mai calde și mă ardeau în spate. Mă coborâi de pe cal — lancea mea lucea-n soare — eu alături cu calul traversam desculț prundul cel mărunt acum al căilor de munte.

Pe-un creștet de stâncă văzui șezând în soare, cu lancea înfiptă-n pământ, cu picioarele-ntinse și c-o lulea printre dinți o avangardă de român care păzea munții. Mă apropiai de el.

— Bun găsit, voinice, zisei eu, puind mâna pe gâtul neted al calului, n-aș putea găsi pe-aicea pe cutare și cutare (numii numele lui Ioan).

— Ba cum să nu. Îl găsești, că-i pribun la noi, zise omul meu, scuturându-și lula cea arsă de pământ, astfel încât căzu din ea toată cenușa.

— N-ai putea să mă duci la el? zisei eu.

— Nu, zise el, scoțând dintr-o pungă albă și strânsă la gură niște tutun verde-negru și apăsându-l cu degetul cel mic de la mână în lula lui. Nu pot să-mi las locul, zise el, trebuie să stau de pază aicea, dar uite, apucă-nspre deal, c-apoi dai de hotar.

Cu asta scoase din chingă o sulă subțire și străpunse tutunul, aprinzându-l c-un lemnuș alb la capăt. Când începu să tragă din

pipă, mustățile cătau în jos a oală, și ochii se holbeau naiv la gura lulelei cu atențiunea cea mare de-a o vedea curând arzând ca un cărbune. Căciula creață de oaie i se lăsase pe ochi.

O apucai tot mereu mai la deal și acolo văzui, pe lângă focuri mari și aprinse-n lumina soarelui — focuri ce lingeau cu galbenele lor limbe lungi aerul cel senin și rece — șezând roată de jur împrejur cete de români, iar pe frigări lungi frigând berbeci și oi, chiuind, cântând, horind — într-o parte unii jucau pisând pământul pietros cu opinca cea ușoară, pe când unul șezând pe-un bolovan fluiera în fluier de soc. Chiuiturile vesele, fumul înălțându-se din focurile multe, fețele cele curioase cu ochii lor cei vii, care de care mai mari — în fine, acolo-l vedeai pe român, cu fața arsă dar adâncă, cu ochii căprii și vioi, cu pletele lungi, crețe, negre strălucit, care-ncadrau frunți largi și netede, mustața neagră, nasul de vultur, bărbia cam ieșită, ca a războinicilor străbuni. Sumanele cafenii ce spânzurau pe umere, cămașa cea albă ce, slobodă, dezvălea pieptul cel ars de soare ce ascundea inimi libere, cioarecii cei strâmți și albi, opincile cu vârful îndoit și legate de picior cu sfoară de lână neagră, brâul cel verde și chinga cea roșie cu cuțit, amnar și cremene, în fine, căciula de oaie naltă și lăsată asupra ochilor pătrunzători, iată tipul ce-l vedeai repetându-se, în felurite variante, în toți acești copii ai munților.

Întrebai pe unul din ei de Ioan, el îmi arătă cu mâna un foc mare, dar cam depărtat de celelalte… el îmi spuse cum că pribunul era acolo, deși era cam bolnav. Mă dusei înspre focul acela, în care ardea cu fum mult trunchiul unui arbore putred și găunos; alături cu focul stătea lungit pe-un pătul de frunze uscate Ioan, cu picioarele goale-ntinse-nspre foc, cu sucmanul tras peste cap, astfel încât fața nu i se vedea. Lancea era-nfiptă-n pământ cu vârful de fier în jos. Îmi legai calul de lancea-nfiptă și, îngenunchind lângă capul lui, trăsei încet cu mâna sucmanul ce acoperea fața. Ochii lui mari erau închiși, astfel încât prin pielița cea fină și albă a ochilor se vedeau clar vinele cele fine și albastre; cearcănele adânci și mari împrejurul ochilor din vinete deveniseră arămii, fața era palidă ca totdeauna. Șezui cu desăvârșire la capul lui și mă uitam lung la el. În fine îl scuturai încet de braț, încât își deschise ochii. Cam

somnoros, el mă văzu și, cu lenea cea melancolică pe care numai somnoroșia o răspândește pe față, el îmi înconjură gâtul cu brațul lui și surâzând alene zise:

— Tu aici? Surâsul cel liniștit arăta pe-un om fără pasiune, fața lui era sântă, ca să zic așa — se cunoștea că-n inimă se stinsese orice lumesc.

— Cum vezi, zisei eu întunecat, strângându-i mâna cu putere într-a mea! Cum vezi.

— Nu te mai credeam capabil de-a-ți iubi poporul, așa te tâmpise amorul pentru o femeie nedemnă de tine, zise el înfășurând picioarele în obielele albe de lână și trăgând peste ele opinca roșcată de piele de vițel.

— A nu-mi iubi poporul, zisei eu c-un zâmbet amar, poate că nu l-aș fi iubit niciodată dacă noaptea aceasta așa de teribilă nu m-ar fi învățat să-l iubesc.

Cu aceste vorbe începui a-i povesti pe scurt tot ceea ce văzusem cu ochii corpului și cu-aceia ai sufletului. Cu fiece vorbă a mea ochii săi albaștri și mari se turburau de-un foc demonic și nenatural și fața sa albă, palidă, delicată se grava cu trăsuri profunde și teribile.

— O, canibalii! șopti el printre dinți.

— Ei bine, am venit și eu, zisei, și într-adevăr cum că altceva nici am de făcut. Ce am de-a pierde? Viața?… Nimic mai urât, mai monoton, mai sarbăd decât această viață… Ș-apoi sunt sătul de ea: un vis absurd. Sufletul?… Parcă cineva mai poate avea suflet în astfel de timpi!

— Aide, copilul meu, zise el, aide! Adevărat că viața nu plătește nimica dacă nu vom face noi ca să prețuiască ceva… și, pre sufletul meu, vom face să prețuiască mult!…

Ochii săi străluciți se aprinseseră în fundul capului și un fior de mândrie însenină fața sa.

În curând mă simții familiar între oamenii noștri. În curând încălțai și eu cioarecii strâmți și lungi, încrețiți cât ține fluierul piciorului, și pusei piciorul în opinca cea ușoară. Astfel îmbrăcat, adeseori păzeam pe culmile munților noaptea, în razele lunii, asemenea sentinelei Romei care, păzind creștetele de fier ale

Carpaților, privește cu ochii plini înspre sud, gândind la muma sa, regina răsfățată și albă ce-și scaldă corpul molatec în mările ei azure și calde, fruntea ei coronată cu visuri de amor și sânii ei albi și plini, dezmierdați de albastrele și luciile valuri ale mării. Mama uitită care, asupra visurilor, a uitat în creștetele arse și bătrâne ale Carpaților pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur și cu fața mândră de rege. Italia a uitat pe români… ci românii iubesc Italia.

Petrecusem iarna în lupte și suferințe. A le cita acele suferințe ar însemna a cita istoria acelor legiuni de lănceri care, după chiar retragerea oastei imperiale din Transilvania, rămăseseră ei singuri credincioși tronului, avizați la mijloacele lor proprii, la inima lor cea voinică, la coasele lor legate de vârful prăjinilor.

Într-o noapte, stând de avangardă cu o companie de 20 de oameni, între care și Ioan, vine românul postat de sentinelă de ne spune cum că într-un castel de conte maghiar s-ar fi așezat vro două companii de honvezi și petrec ca mai bine. Noaptea era rece și noi ne suflam în mâini de frig.

Lui Ioan îi străluciră ochii.

— Copii, pe luptă! zise el c-o voce aspră. Și-ntr-adevăr că feciorii atâta păreau c-așteaptă pentru de-a sări din atitudinile lor plecate sau culcate și a apuca cu mâini vânjoase lăncile-nfipte în iarbă. În curând coborârăm dealurile și ne-ndreptam de-a dreptul prin câmpii cu iarbă moale la castelul ce se ridica în mijlocul unui parc întins și frumos. Ferestrele lui toate ardeau prin întunericul cel des al nopții și din ce în ce ne apropiam de acele lumini ce ne păreau magice. În curând ajunserăm la grilele parcului. Un buldog începu a lătra, trezind aerul nopții cu lătrătura sa răgușită, însă în beția ce părea a domni în castel, printre ciocnetele paharelor nu auziră gura lui de câine, iar el, nemulțumit și mormăind, l-auzeai cum, scuturându-și lanțul, se tologi pe pătulul lui de paie. Ca să nu-i trezim somnul, înconjurarăm castelul și într-un loc sărirăm cu toții grilele. Castelul era cu două caturi, la catul al doilea — un balcon ce dădea în grădină, și sub el — un pavagiu grunzuros de lespezi. Jos, în toate camerele, erau mese-ntinse… oamenii, cu puștile așezate pe lângă pereți, beau, râdeau, cântau. Pusei din feciorii câți aveau puști pe lângă ferestre și, la un strigăt al meu, ei dădură foc.

Gloanțele vâjâind spre salele întinse, toți se sculară speriați; unii, loviți, rânjeau moartea lor… altora le căzuse paharele din mână, partea cea mai mare, uitând arma și tot, o apucă spre a ieși pe ușă.

— Pe ei! țipai eu, rumpând o fereastră din țâțânile ei și sărind eu cel dintâi în sală. După mine toți. Câți rămăseseră în sală, toți fură măcelăriți. Am luat puștile lor încărcate și, alergând prin camerele largi și luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne ieșea în cale. Din vârful castelului vuia un clopot de alarmă, înăuntru, pocnetele de puști și răcnetele bete și sălbatece ale murinzilor amestecate cu chiuietele bucuroase ale voinicilor noștri. Eu și cu Ioan o apucarăm pe scara cea mare în catul al doilea… Smulsei ușa cea mare și intrai într-un salon mare c-o ușă ce da în balcon, ușă cu sticle, prin ale căreia geamuri pătrundea acuma lumina albă a lunii ce ieșise din nori. Luna lumina un perete plin de armărie. Deodată-n întuneric luciră doi ochi înfricoșați… un om nalt părea că se repede dintr-un colț spre noi. Cu mâna-ntinsă, slobozii pistolul și la lumina lui zării o față vânătă, și cunoscută.

— E el! țipai turbat. Era amantul lui Poesis. În momentul acela Ioan i se repezise în piept, însă, apucat el însuși, contele deschise c-o mână ușa balconului, cu cealaltă era să-l arunce peste balcon pe pavajul de piatră. A fost fapta unui moment ca să-i tai cu sabia mâna ce se-n-fipsese în pieptul lui Ioan… Care căzu jos cu mâna cea moartă cu tot. Contele-ndreaptă cealaltă cu pistolul spre fruntea mea… Ioan, ridicat de jos, i-înfige pumnalul în cot ș-o ridică-n sus mâna, astfel încât arma pocnește-n sus și glontele trece vâjâind prin părul capului meu. Cu cealaltă mână i-apucă gâtul. Maghiarul se pregătise să-l muște-n creștet, și cine știe dacă cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, însă Ioan, ridicând pumnalul ce lucea, i-l înfipse drept în țeasta capului, astfel încât cuțitul fugi adânc în creieri. Un urlet înfricoșat, iată tot. Ușa se deschise și înăuntru intrară de-ai noștri cu torțe aprinse. Ioan căzuse peste maghiar, de care mă apropiai cu una din torțe. Mortul prezenta un aspect înfricoșat. Gura întredeschisă, dinții rânjiți și preparați pentru mușcat… grima vânătă, înfricoșată, cu trăsurile cuprinse de turbăciunea rumperii creierilor… măselele păreau că râșniseră spuma vânătă și-nveninată ce se scurgea prin colțurile gurii.

Mă uitam c-o ură nespusă la omul ce-mi luase tot și care acuma nu mai era decât un cadavru. Feciorii luară râzând armele din perete și le-mpărțiră-ntre ei. Coborând scara cea mare, intrarăm într-o casă cu mesele-ntinse, deschiserăm ferestrele toate, aruncarăm pe morți afară prin ele și ne așezarăm cu toții la masă, pare-că nu se-ntâmplase nimica și parcă venisem la nuntă. Oricine va crede poate că asta nu-i cu putință, dar când ar ști cineva cum revoluțiunea și nesiguranța vieții proprii îl face pe om nepăsător pentru viața sa și face din omor și luptă o stare normală a omului, acela va-nțelege nu numai starea noastră, ci și secolii aceia unde ocupațiunea principală a popoarelor consta din bătălii și pradă.

Iată unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune încă unul, unul care pe mine m-a costat așa de mult. Pe Mureș plutea o moară a unui sas de la care noi obicinuiam a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă față de patrulele maghiare ce cutreierau ținutul. Moara se legăna liniștit pe Mureș, cu roțile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri scăldându-și oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a râului, și sasul, gras și cu fața cât o lună plină și roșie, sub o pălărie largă ca o streașină se primbla cu șorț alb dinainte și cu mâinile-n buzunări prin mulțimea de oameni ce veneau cu sacii la măcinat, aducând totodată fiecare din ei câte-o comoară de istorii, de povești, de noutăți, astfel încât podul morii era mai mult o piață de târg decât streașina unei case. Adeseori, neștiut de nimeni, ședeam și eu pe-un sac de făină, cu luleaua aprinsă și cu pălăria lăsată pe ochi, în chicotele fetelor, în poveștile bătrânilor, în înjurăturile bărbaților, în scârțâitura amorțită, însă dulce a unei vioare vechi, pe care un țigan bătrân o făcea să răsune când vesel, când plâns. Fața neagră și expresivă, barba albă ca zăpada, ochii mai stinși și discolorați de bătrânețe, pieptul păros și gol, abia acoperit de-o cămașă neagră, căciula cafenie de oaie, ruptă, astfel încât prin rupturi ieșea pe-alocurea părul alb al capului: astfel ședea bătrânul pe niște roți rupte, trântite-ntr-un colț al morii, și povestea povești nu din gură, ci din strune. Era o zi caldă și voinicii mei, care aveau să facă o excursiune în vale, deciseseră să doarmă peste noapte în moara sasului, iar a doua zi des-de-dimineață să plecăm înainte.

Rândul se cam sfârșise la toți, soarele se ducea după dealuri să doarmă și el, țiganul bătrân își lăsase capul pe-o piatră de moară și adormise cu luleaua aprinsă-n gură, asemenea unui împărat în pat moale și cu ciucuri de fir… oamenii, ducându-și sacii pe care, înjugându-și boii albi, grași și cu coarne mari, apucau pocnind și chiuind care-nspre munte, care-nspre câmpie. Înserase cu desăvârșire, roțile stătură și ele și numai moara uriașă se legăna alene pe Mureș, făcând să tremure lungile și groasele funii de tei cu care era legată de țărmuri. Sasul se puse-n ușa cea mare a morii pe-un pietroi neted ca o bancă și, aprinzându-și luleaua, se uita melancolic la răsărirea luceafărului de sară. Eu mă așezai lângă el, înnopta din ce în ce mai mult, când din deodată auzii un bucium vuind cu jale.

— Sunt ei! zisei eu sărind în sus și apucând înspre câmp dar, uitându-mă înapoi cam de la 40 de pași, îmi păru că zăresc în lumina serii un honved care, alături cu sasul, părea a privi împrejur cu mișcări repezi de nerăbdare. Ce putea fi nici că-mi trecu prin cap. În câmp mă întâlnii cu voinicii mei, între care și Ioan. Ce frumos era el în acea sară… mi-aduc aminte parc-ar fi acu. Cu țundra îndoită pe la grumaz și dinainte, astfel încât pieptul alb se vedea sub cămașa de in, fața palidă, dar dulce și plină de bunătate, ochii mari, albăstrui priveau cu melancolie, iar părul cel blond și lung îi cădea pe umeri, acoperit de-o largă pălărie neagră… Era într-adevăr frumos ca o femeie, blond, palid, interesant.

— Parcă ești o fată! îi zisei, strângându-l la piept.

— Și tu parcă ești un băiat, zise el râzând nebunește.

Dar strânsoarea cea rece și tare a mâinii lui atât de micuțe îți dovedea că ai a face cu degete într-adevăr lungi, delicate, albe, însă pătrunse de măduvă de leu.

Ajunserăm cu toții la moară. Salutarăm pe sas, care ne deschise ușa. Era țiganul acela care ședea lângă el, povestindu-i cum în tinerețe fura cu șiretenie găinile vecinilor, atârnându-le cu picioarele legate de căngi sub țundră și mergea fluierând cu țundra pe-un umăr prin sat fără ca oamenilor să le treacă prin minte ce avea el sub țundră. Sasul râdea cu zgomot, deși mi se părea mie că râde silit. Dar putea să mi se pară numai, unde, precum știți,

presupusesem, înșelat din depărtare, cum că ar schimba vorbe c-un honved.

Fiindcă eram toți obosiți, ne lungirăm care-ncotro prin moară; morarul drese ce mai drese prin saci și prin ferdele, stinse focul din o vatră de pietre și se lungi și el în catul de jos al morii, unde erau roțile. Toți începură a sforăi, care de care se întorceau cu zgomot și gemând pe sacii pe care se culcase. Eu îmi așternusem țundra jos și dormeam cu Ioan, care-mi cuprinsese cu brațul gâtul meu și adormise și el. Ca printr-un ce nu putui adormi. Simțeam însă cum că sasul se sculase și începuse a umbla prin podina de jos a morii. El sui încet și ca-n vârful picioarelor scara ce ducea în jos, c-un opaiț în mână. Încă nu ajunsese, când îmi păru că prin ferestrele morii zăresc o vânătă și lucie țeavă de pușcă ce părea a se-ndrepta înspre cei dorminzi. Eu tăcui și închisei ochii, astfel încât prin genele abia deschise zării pe sas că s-apropia cu opaițul de noi și, plecându-se asupra-ne, părea că ne observă de dormim ori ba. Fața lui era teribilă. Însă în momentul când, tot pe vârful degetelor, se-ndreptă spre ușă, spre-a trage zăvorul cel mare de lemn, sării drept în picioare.

— Sus, copii! strigai din toate puterile, că-i pe moarte. În moment toți, somnoroși și speriați, erau în picioare. Sasul, încremenit, scăpase opaițul; desigur că nu scăpa de moarte de nu, prin stingerea singurei lumini, nu se făcea întuneric. Se slobozi prin fereastră o pușcă, dar nici un vaiet… va să zică nu era nimeni lovit. Zgomotul de-afară se-nmulți.

— În linie! țipă sonor vocea de argint a lui Ioan și văzui în razele de lună pătrunse prin oblonul de lemn cum lăncile se-nșirară în linia primă, iar în a doua, peste umerele celor dintâi, se-ntinseseră lucii puștile cele mici de munte. A fost fapta unui moment. În momentul acesta ușa cea mare trosni din țâțâni și căzu pe spate.

— Foc! comandă Ioan, și dușmanii năvăliți prin ușa spartă începură a urla, care răniți, care izbiți de moarte, prin pocnetele și lătratul cel des al puștilor.

— Înainte! comandă Ioan, și lăncerii se repeziră cu furie în inimicii lor cei mulți.

Eu apucasem o secure de coadă și izbeam cu ascuțișul și cu muchia fără milă în tot ce vedeam înaintea mea.

Dădură și ei foc și rândurile se răriră.

— Înainte! țipă Ioan ca turbat. Încă un asalt, încă o repezire și dușmanii, curmați în două lături, ne deschiseră o cale largă în această luptă la lumina lunii.

În momentul când ieșirăm cu fuga afară, un pistol singuratec se-ndreptă în pieptul cel gol al lui Ion. Pocni, un șerpe de foc se repezi din gura lui, dar în clipa aceea eu repezii securea cu tăișul în capul celui ce slobozise pistolul, astfel încât i l-am crăpat drept în două ca pe-un trunchi de lemn.

— D-zeul meu, mor! zise Ioan încet. Îl luai în brațe și fugii ca o nălucă, nebun, iute, înfuriat, înaintea oamenilor mei ce fugeau și ei în dezordine urmăriți de împușcături și de oameni călări. Mereu înainte, mereu spre munte. Pieptul sărmanului copil sângera cumplit, luna părea că se aprinsese-n cer și-mi ardea-n creștet, oamenii-mi păreau fantasme nebune ce zburau vâjâind alături cu mine, când deodată deterăm de-o potecă care ducea în munte.

Aicea pașii noștri deveniră mai grei, urcarea mai nevoioasă, până ce-ajunserăm într-un deal plin de bolovani mari și risipiți.

— Stați! strigă unul mai bătrân dintre copiii munților. Bolovanii în șir, copii!

Într-un moment bolovanii erau puși în două șiruri, în ordine de bătălie, asemenea unui mur. Când inamicii începură a urca dealul, șirul întâi de bolovani se rostogoli în ei, astfel încât, pocnind, rumpând, lovindu-se de colțuri de piatră ce răsăreau prin iarbă și prin tufișe, bolovanii în urma urmelor rumpeau șirurile de oameni din vale sau, repezindu-se de pre câte-un vârf de stâncă, cădeau în întreaga lor greutate pe capetele semeților. De după șirul al doilea de bolovani se-ntinseseră puștile și unde vedeau ființe de oameni, într-acolo pocneau.

— Tomo! zise bătrânul ce luase comanda asupră-i, scuturând sabia lui cea bătrână pe care-o atârnase la coapsă. Tomo! Tu fugi cât poți cu Ion, fugi mereu înainte, ca să fii cu mult înaintea noastră… noi vom fugi mai târziu… dar totuși vom fugi, pentru că

pare-mi-se că-s mulți devale și tu știi: de s-or sfârși bolovanii mari și gloanțele, trebuie s-o luăm și noi la picior.

Mă dezbrăcai de țundră și înfășurai corpul ce părea mort a lui Ioan. Mă repezii mereu la deal, prin tufișe, pe costișe țepene și pietroase, prin scursuri prunduite de pâraie, peste ape fără punți, până ce-ntr-o culme de deal, în mijlocul unei dumbrăvi de spinișe, zării cuibul unui foc în care clipeau cei din urmă cărbuni prin cenușa cea sură. Îl adusei lângă foc, pusei în el frunze uscate și vreascuri câte putui aduna în clipă, astfel încât în curând se-nălță un foc mare, pălălăind cu fum mult. Mai strânsei frunze uscate și făcui un pat… pe care așezându-l pe Ioan îi desfăcui pieptul ca să-i cercetez rana.

Nu era decât o gaură mică, neagră-roșie, sub coaste, fără ca să curgă sânge din ea și tocmai asta era cauza letargiei. Îmi apropiai gura de rană și sug o dată cu putere, astfel încât gura toată mi se umplu cu sânge. Sânge negru și-nchegat curgea și din rană, pulsul începu a bate încet, încet și Ioan își deschise ochii lui cei rătăciți. Fața lui se trăsese, de părea a fi numai piele și oase, albușul ochilor era țesut cu subțiri vine roșii.

— Ioane, zisei eu, cum îți e, copilul meu?

— Cum îmi e? zise el, surâzând amar. Cum să-mi fie? Am să mor, iată tot. Și tu nu vrei să te consoli, amicul meu? De ce? O, de-ai ști ce fericit voi fi de-oi muri… o să văd pe Sofia.

— Aiurezi, Ioane! zisei cu blândețe.

— Copil ce ești! Aiurez? Eu?… Eu simt moartea strecurându-se răcoroasă, dar dulce, prin toate vinele mele, și el zice că eu aiurez. Crede-mă că-s fericit, foarte fericit.

Fața lui, ca alabastru săpat cu dalta în lungi gravuri de durere, era senină, dulce. Un nou leșin s-apropie. Capul lui se lăsă pe frunzele uscate… pulsul iarăși încetă și părea iar că expirase.

Mă uitam în fața lui fără să știu ce să fac, nu mai da nici un semn de viață; nu eram capabil de nici o acțiune. Prin tăcerea de moarte nu auzeam decât împușcăturile cele depărtate ale luptătorilor noștri, din care fiecare mă făcea să tresar, căci întâmplarea aceasta mă făcuse fricos. Îngenuncheat lângă el, eu împrejurasem cu o mână gâtul său, astfel încât, ridicându-l, capul

spânzura după brațul meu: astfel mă uitam la el și nu ziceam nimic, decât sărutam fața lui ca alabastrul cu gura mea cea plină de sângele inimii sale. Fața rămânea nemișcată, moartă; numai albeața ei contrasta ciudat cu petele sângeroaselor mele sărutări. Un fluier vâjâitor din frunză mă trezi din atonia mea; împușcăturile încetaseră și auzeam din ce în ce apropiindu-se pași; presupuneam cum că sunt voinicii care, neputând să susțină lupta, se retrăgeau. Și în curând văzui apropiindu-se bătrânul tribun, asudat și gâfâind, și împușcăturile se preînnoiră, mai în apropiere însă.

— Ce face? zise el, cu vocea ostenită și aruncând o privire speriată asupra lui Ioan.

— Moare! zisei eu apatic și rece.

— Ne urmăresc! Feciorii mei se-mpotrivesc cât s-or împotrivi… dar în urmă trebuie s-o ia la fugă și ei.

Îngenunche și el lângă Ioan, care acum, sub influența focului ce palălăia mare și care-i roșea paloarea, începuse a da semne de viață.

— Ce să facem? Nu-l mai putem duce înainte — să-l lăsăm iar nu putem.

— Căpitane, acuși-s aicea! strigă alergând un fecior care venea dinspre împușcături. Feciorii abia se mai țin!

Ne sculărăm amândoi ca trăsniți.

— Stăi! zise bătrânul, dându-mă c-un braț d-o parte și uitându-se la Ioan, care-și deschisese ochii lui cei mari și murinzi, care priveau fără înțeles, ca ochii unui nebun.

— Dă-te-ntr-o parte, Tomo, zise bătrânul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan.

El își scoase sabia din teacă și se uita la ea, pe când din ochii lui bătrâni curgeau lacrimi mari.

— Frate Ioane, zise el încet și liniștit, fă-ți o cruce. Ioan își făcu încet și cu silință multă o cruce. În momentul acela sabia vâjâi prin aer și capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

— Nebune! țipai, îndreptând pistolul spre fruntea bătrânului, ce-ai făcut?

— Ce-am făcut? zise bătrânul, căzându-mi în mâini și plângându-mi pe piept ca un copil. Ce-am făcut? Dar ce era să fac?

Tremurul său, gemetele sale convulsive, plânsul, cu care era neobicinuit și care se storcea cu greu, asemenea unei puteri demonice, din pieptul lui, arăta cum că durerea lui era adevărată. Vuietul fuginzilor venea mai aproape, pocnetele păreau că vâjâie deja pe la urechile noastre.

— Aidi! zise feciorul ce era cu noi, aidi, treziți-vă; să fugim! El acoperise corpul lui Ioan cu frunze și cu pietre, iar capul lui îl aruncase într-un izvor de-aproape. Ca cerbii speriați și gâfâiți veneau feciorii din toate părțile.

— Să fugim! Să fugim! strigau toți și mă rupseră pe mine și pe bătrân în fuga lor fără ordine.

Amețit, turburat, fugeam fără să știu unde, până ce prigonitorii ne pierdură urmele, până ce noi ne crezurăm destul de siguri pentru de-a sta și de-a răsufla.

Ajungând într-un vârf de munte, începurăm a scăpăra din amnare, a clădi care-ncotro câte-un foc uriaș, pe lângă care se așezară toți. Toți erau morți de oboseală și cu toate astea trebuie ca cineva să vegheze. Unii își legau ranele — cele mai multe ușoare — alții, cum erau, se întindeau la pământ. M-am propus eu să veghez și toți primiră cu bucurie. Bătrânul sta asemenea gânditor și se uita fix în măruntaiele cele roșii ale focului, ce plesneau în scântei. Feciorii se culcau cu frica-n sân, bătrânul cioplea un lemn; eu singur mă sculai și, luând lancea, mă depărtai ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stâncilor.

Noaptea era întunecoasă și rece, gândirile mele erau turburi și dureroase, astfel încât mă durea capul de ele și simțeam cum țeasta nu-mi încăpea creierii mei cei revoltați și siniștri. Să cuget nu mai puteam. Astfel, cu capul arzând, am vegheat noaptea aceea și, de-mi aduc aminte de ea, e că nu-mi aduc aminte de nimica, afară doar cum că, tâmpit și nesimțitor, mă lăsasem prada acelei atonii care-nsoțea totdeauna durerile mele.

A doua zi, când soarele de aur ardea din creștetul cerului, pe când voinicii, sculați de mult, vegheau asemenea unor vulturi din vârful stâncilor asupra câmpiei, pe când ne-ncredințarăm că eram siguri de orice urmărire, eu luai un hârleț de-a umăr și plecai mereu la vale până-n locul unde murise Ioan. Dușmanii cercetase pe-

acolo, însă corpul acoperit de mormanul de frunze și pietre nu-l zărise. În arșița zilei am început să-i sap groapa. Fruntea și pieptul îmi ardeau cumplit și cu toate astea picătură de sudoare nu curgea de pe mine. Săpam turbat, ca și când aș fi vrut să îngrop o comoară. Când fu destul de adâncă, dezgropai corpul fără cap din pietre și frunze și-l așezai încetinel și cu băgare de samă — ca și când ar fi mai simțit ceva — în locuința cea răcoroasă și eternă. Apoi mă dusei la izvor, unde i se aruncase capul. Soarele se răsfrângea pe fața apei lucii, care tremura ca o unduioasă oglindă de argint, dar în fundul apei clare zăcea capul cel frumos al junelui. Apa, curgând, curățise și dusese cu sine scursurile de sânge, astfel încât nu rămase decât capul cel blond, palid, c-o față albă ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochii cei mari închiși și cu părul moale plutind și răsfirat în undele apei. Fața cea palidă și slabă părea că surâde. Luai apă în pumni și-mi spălai alături cu izvorul fața care ardea ca de friguri. Luai încă un pumn de apă și mi-l turnai în sân, care ardea, fundul apei se turbură și deveni sângerat, mă aplecai pe suprafața ei și sorbii în sorbituri lungi din apa turburată cu sângele lui, apoi băgând amândouă mâinile în izvor, scosei capul lui Ioan și-l ridicai în lumina soarelui spre a mă uita lung și cu durere la el. Îl așezai în mormânt asupra corpului și, acoperindu-l tot cu țundra mea, ca și când m-aș fi temut să nu-l doară bulgării, începui a umplea mormântul cu țărână. În intervale îmi venea să mă culc și eu cu el alăturea și să las să cadă o stâncă de pe marginea gropii peste mine, ori gândeam să mă-mpușc și eu și să sfârșesc cu mizeria ce se numește viață. Pe-o stâncă, departe, sta un român cu flinta-n soare și păzea privind în nouri. Un vultur, ținând în căngile lui de aramă o turturică albă zbură asupra capului meu croncănind și dând din aripi, apoi se-nălță rotindu-se în sus, în nori, speriat de prezența mea. Românul și-ntinse flinta în punctul cel negru, ce plutea, din aer și dete foc — atunci, rostogolindu-se prin aer, căzu vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

— Răzbunarea! murmurai eu. De ce să mor pân-a nu-l răzbuna. După aceea am vreme și de murit și de trăit de voi vrea.

Împlui groapa cu țărână, frânsei o ramură verde dintr-un arbor și-o aruncai peste mormânt — și, fluierând printre dinți c-o răceală

sinistră, apucai îndărăt la deal.

Ajunsei la castre. Bătrânul ședea trist și gânditor lângă foc cu picioarele întinse, cu mâna pe frunte. Mă apropiai și șezui alături de el.

— Ce să facem? zisei eu încet și răgușit.

— Gândit-am și-am răzgândit, șopti el, și pare-mi cum că ceea ce-a clocit capul meu nici dracul n-ar fi putut răscloci. Ei au omorât un copil — pentru că nu eu l-am omorât, bine poți ști. Decât să-l las mai mort în mâna lor, ca să-l chinuiască și să-și bată joc de el, mai bine l-am scăpat de toate. Nu știi, Tomo, că chinul trezește sufletele omului și pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască, darmite ce trai? Dar crezi tu poate că eu le-o uit asta… i-o uit sasului, care ne-a vândut ca Iuda pe Domnu Hristos? Am trimis iscoadă pe Niță-a Floarei, care știe a vorbi ca țiganii. El s-a uns cu funingine pe față și s-a îmbrăcat în trențe — așa va trece pe la moară să vadă acolo-s încă, ori nu-s acolo. Dacă n-or fi, apoi pe desară ne-om duce pe la cumătru-meu sasul, ca să bem cu el câte-o fele de vin în sănătatea dumilor-sale.

S-auzi zgomot de guri între feciori. Ei veneau râzând, ducând ca-n triumf între ei pe Niță-a Floarei care, desculț, cu părul ieșit prin căciulă, cu coatele ieșite prin țundră, cu genunchii ieșiți prin cioareci, negru și slab ca dracu, cu ochii înfundați în cap și cu căciula pe-o ureche, povestea în stil hodorogit și țigănesc ce ispravă făcuse la nănașu-său cel bun: sasul. Dar când fu aproape de noi, ochiul său fulgeră teribil, dar astfel că numai noi îl văzurăm. Era masca râzândă și comică a unui suflet plin de ură și răzbunare, fața ironiza inima, surâsul viclean ori prostatec ironiza cu starea sufletului său. Feciorii se depărtară de lângă noi și el, apropiindu-se, ne povesti încet tot ce aflase. Bătrânul zise feciorilor să doarmă de cu ziua de vor putea, căci la noapte o s-avem de lucru. Niță culegea de prin iarbă niște lăptuci, pe care le scurgea în gloanțe mari de mămăligă, pe care apoi le băga în traistă.

Înserase de mult, feciorii dormiseră — numai eu mă primblam tăcut, capul cuprins ca de-o turbare neștiută, inima plină de-un pustiu cumplit, nemaisimțit. Mai aveam ceva pe pământ? El îmi mai rămăsese, și el se dusese asemenea. De-aș fi avut frate și de mi-

ar fi murit, cine știe de mă durea mai mult. Nori cenușii umpluseră cerul; creți și nestatornici, ei zburau prin aerul cel cald al nopții, și luna cu fața roșie contrasta cu cenușa cea lucie a norilor. Voinicii se sculau și se scuturau de somn; lăncile lor vinete luceau în lună, țuguiatele lor căciuli le da un aspect eroic și sinistru.

— Hai, copii! zise tribunul bătrân, azi avem o cină minunată. Avem să mâncăm carne de sas!

Mă-nfiorai auzind, și cu toate astea nu-mi puteam stăpâni o părere de bine.

Niță mergea înainte prin întunecoasele cărări de munte. Pașii săi, asemenea acelora a unei pantere, nu răsunau defel pe pietrișul și prundul cel mărunt și lesne de răscolit al căilor. Un munte arunca celuilalt umbra lui, cerul gândea nouri, iar stâncile — pocite schelete de piatră — șuierau cuprinse de vânt. Din când în când se rostogolea câte-o piatră, se desprindea câte-o bucată de stâncă și vuia la vale-n jos. Coborârăm muntele și apucarăm prin câmpie până ajunserăm la moară. Moara era închisă, doar câinele dezlănțuit urla la lună a pustiu. Vocea lui morție și somnoroasă răsuna departe în aerul nopții. Niță făcu un semn și toți ne tupilarăm la pământ. El merse-ncet înspre câine și-aruncă de departe gloanțele de mămăligă, pe care câinele le prindea din aer și le înghițea cu aviditate. Dar în curând efectul lăptucei începu a influența și el se zvârcolea gemând încet în nisipul de pe marginea râului. Niță ne făcu semn și înaintarăm. Pântecele câinelui se umflase ca o tobă și el suferea cumplit. Unui fecior i se făcu milă și-i înfipse lancea-n inimă. Ne apropiarăm de moară. Începurăm a pocni în ușă și auzirăm vocea speriată a morarului:

— Care-i acolo?

— Eu mi-s, baciule, răspunse Niță cu vocea lui țigănită.

— Da ce vrei tu acu noaptea? zise el.

— Am să-ți dau o veste rea, baciule; vin mocanii… îi văzui d-ici și-am venit să-ți spun, ca să fugi.

Auzirăm cum sasul urcă scările tușind și greoi, apoi veni lângă ușă. În momentul când deschise, Niță îi înfipse mâna în gât, astfel încât sasul, pierzându-și prezența de spirit, scăpase felinarul și cheia din mână, și ochii începură a i se-nvârti în cap și fața să-i

învinețească. L-ar fi gâtuit desigur, dacă bătrânul n-ar fi oprit. Ordonă să-i puie căluși în gură și să-l lege. Totul se făcu în tăcere, căci n-avuse timp nici să strige. Ochii bătrânului tribun se aprinseseră teribil și se învârteau cu înfricoșare în orbitele lor. Părea că-i palidul și bătrânul demon al morții. Argații morii, care dormeau, nevasta morarului — toți fură legați.

— Dați drumul roților! strigă acum bătrânul. Roțile începură a se-nvârti și pietrele morii se-nvârteau durduind și măcinându-se pe ele însele. Vuietul cel cumplit al pietrelor goale, vâjâitorul zgomot al roților, ce făceau să spumege apa ce le mișca, moara, ce începuse a se legăna și trosni în toate încheieturile, întreceau țipetele cele slabe și înfundate a celor legați. Vro câțiva voinici se suiră pe acoperământul morii și începură a da cu topoarele în el, zvârlind bucățile de șindrilitură în apă, în care s-acufundau ș-apoi, ieșind, înotau negre ca sufletele înecaților. În pod era o butie cu păcură, care fu vărsată pe întreagă întinderea podului. Apoi se aduseră cei legați și se legară țapăn de grinzile groase care rămăseseră din acoperământul devastat. Atunci li se descăluși la fiecare din cei legați gura.

— De ce ne-ai vândut? strigă bătrânul, rece și teribil, uitându-se cu fața unei furii de marmură în ochii morarului.

Sasul încremenise și amuțise de spaimă. Gura lui nu mai putea să zică o vorbă… nici de grație, nici de ură, fălcile i se-nfundaseră și tremurau, ochii turburi ca ai unui nebun, limba bâlbâia fără să poată modula. Spaima-l amuțise. Femeia plângea amar, feciorii aruncau priviri rugătoare și sincere pe înfricoșatul demon al răzbunării.

— Dezlegați-i pe toți ceilalți și pe femeie și duceți-i la țărmuri, afară de morar — el rămâne-aici.

Într-un moment fură cărați la țărm. Ne scoborârăm cu toții din pod și ne duserăm la țărm. Un foc mare fu aprins în moment.

— Cine ne-a vândut? zise bătrânul crunt către femeie.

— El! zise ea, văitându-se… bărbatu-meu. Spusu-i-am eu să nu s-amestece neci în rău, nici în bine. Nu… nu s-a putut. Ungurii i-au dat 200 de zloți buni, și pentru aceea el v-a vândut.

— Femeie, zise bătrânul, cu tine n-avem noi nimica, nici cu voi, feciori, zise el către argați. Dezlegați pe muiere să-și ia bani și lucruri și ce mai are prin moară.

— Încărcați puștile, măi! să dăm în sașii ăștia, zise Niță râzând.

— Fără gloanțe, șopti unul altuia. Argații fură dezlegați.

— Fugiți, mă! le zise Niță. Foc, copii! zise feciorilor noștri. Sașii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafă — puștile trăsniră dar, fără gloanțe cum erau, nu făcură decât a înmulți spaima celor ce fugeau. Femeia ieșise, cu banii și cu lucruri ce avea mai scumpe, din moară și plecă plângând. Morarul începuse a boci, legat de grinzile morii.

Bătrânul suci o funie de paie și, umplând-o cu păcură, o azvârli aprinsă de jos pe acoperișul morii. Într-un moment podul cel uns cu păcură se aprinsese, morarul țipa teribil de întrecea urletul roților și durduitul pietrelor neferecate. Aci bătrânul tribun râse cu sălbătăcie — ideea satanică se-mplinea. Luă toporul și tăie funiile ce legau moara de mal.

Moara începu a se mișca, a pluti aprinsă pe valuri.

— Și foc și-nec! strigă bătrânul teribil, suit pe-o piatră și ridicând pumnul la ceruri; de-am făcut rău, pe sufletul meu să cadă!

Aspect teribil. Urlau roțile, scrâșneau pietrele, trosnea înflăcărată moara, țipa cu sălbătăcie morarul în mormântul de jar. Întreaga moară părea un bătrân și bolnav balaur de foc care scormolea urlând, cu aripile lui, valurile roșite de foc ale apei. Moara-nota repede, dusă și de-nvârtitura roții, și de repeziciunea apei. Dumbrăvile de pe maluri se-nroșeau pe unde trecea palatul arzător și deschideau cărările lor de pădure ochilor ce urmăreau spectacolul… Norii cenușii ai cerului se roșiseră de foc, fumul cel greu și gros ce-l lăsa în urmă moara ce fugea ne-neca răsuflarea.

— Am sfârșit, copii! zise bătrânul, oftând greu și adânc și scoborându-se de pe piatra pe care se suise. Hai înspre munte!

Nu voi uita niciodată acel spectacol unic în felul său. Între-acestea ungurii deveniseră nesuferiți. Bănuiala și adeseori nici aceea era destul pentru ca cineva să fie spânzurat ori împușcat. Moartea devenise starea cea normală, viața — starea cea anormală a omului. Ei prădau satele cele românești în modul cel mai barbar,

omorau fără mizericordie femeile și copiii, păreau a se-ntrece care pe care în cruzime și-n grozăvie. Ce era dar mai natural decât ca românii, împinși de răzbunare, să ceară dinte pentru dinte, ochi pentru ochi. Ungurii nu puseseră-n scenă pe-atâta o revoluțiune, pe cât un brigandagiu, o hoție ca să zic privilegiată — și o hoție cu-atât mai scuzată, cu cât ea se exersa asupra unei națiuni de paria — asupra românilor. Numai că-și găsiseră oamenii! Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi! Asta era și deviza lăncerilor — și ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor. Românii nu prădau, ei ucideau. Oamenii nu se numărau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu știa diferență între capul creț și negru al magnatului și-ntre capul de câine al honvedului. Era teribil acest popor când își scutura lanțurile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Și oare nu sunt toate popoarele așa? Blânde și pacifice în timp de pace, fizionomia bonomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieții. Dar vezi-le în revoluțiune! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca bonomiei, vezi cum presupune, de nu știe, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanțurile mâinilor sale în fața stăpânilor fără de suflet. Și se tem stăpânii fără de suflet și-și dau averile ca să-și scape viața. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai umplea cu aur, geaba l-ai îmbrăca în mătase. Pâinea ce i-ai luat-o de la gura copilului i-ai cântări-o cu aur, lacrimile lui de venin și sudorile lui de sânge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul și mărgăritarul tău, el vrea viața ta! Și cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-ți dea drept când tu ucizi pe cel ce ți-a biciuit secoli pe părinții tăi, pe cel ce ți-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce umple fântânile și râurile cu copilul sufletului tău? Legile care compun fundamentul eticii chiar te-ndreptățesc de-a cere cât ți s-a luat, de-a face cât ți s-a făcut, pentru că numai așa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pământ. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimeni nu-i obligat să fie virtuos, fiecine să fie drept — și când sentința acelui drept nu găsește carnefice, fă-te singur carneficele ei. Un om ucis, o literă necitită; un oraș de ars, o pagină de-ntors — iată cartea de legi a revoluțiunilor, a dreptății lui D-zeu!

…………………………………………………………

(Aici sunt mai multe pagini rupte din manuscriptul lui Toma. Ori că le-a găsit de bine a le rumpe, ori că vro mână streină căruia i le dedese el să le citească a avut indiscrețiunea de-a le găsi într-atâta de interesante încât să le rumpă spre păstrare. În orice caz nouă ne pare rău de-a nu fi în stare să dăm cont publicului despre ceea ce conțineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde-o găsim și noi:)

…că-l văzuse acasă. Ce era să-i răspundă alta? Apoi deciziunea era luată de mai mult și aveam de gând a o împlini fără chiar ca să-mi vină o asemenea veste. Moș Terinte îi tot da: că să vin în sat la ei, ca să mă fac popă. Scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească, nu te teme. Revoluțiunea se sfârșise și n-aș fi avut de ce să nu mă fac popă, ci natura mea nu suferea reverendă.

Puțin după aceea era să se declare pacea de restituită, cu toate că noi, garde ale Carpaților, nu ne dizolvasem încă. Într-o zi îmi dă Terinte o oală, ca să mă duc s-aduc apă de la o fântână în apropiere. Ziua era caldă și albă, codrii erau verzi. Atunci mă cuprinse mai mare dor de ducă. Ajuns la fântână, privii mult în fața apei din fundul fântânii, apoi lăsai să cadă oala înăuntru, iar eu apucai spre munți la vale.

Satul nostru era mai tot ars, pustiu, și numai câinii satului urlau pe ici, pe colo de foame, ori rodeau câte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă aruncai în brațele bătrânului meu tată, care mă crezuse mort. Am stat mult cuprinși astfel, tatăl și fiul, ochii bătrânului meu se umpluseră de lacrimi și nu vorbea nici un cuvânt, decât îmi mângâia părul și fruntea și mă săruta plângând și mut de bucurie. O zi ș-o noapte i-am tot povestit, dar el nu se sătura de auzit… Când îl întrebai cum se purtase el în răzmeriță, el îmi arătă surâzând cu viclenie o lance atârnată în cui.

— Apoi am făcut și eu cât am putut, bătrânul de mine! Nu mai e măduvă-n oase! zise el voios. I ! de-aș fi fost și eu acu ca tine… numa-s bătrân, n-am ce-i face.

Și mă măsura cu privirea lui fericită din creștet pân-în tălpi, parcă nu s-ar fi putut încrede de-s eu, ori de nu-s eu.

Veni și Finița. Era logodită c-un fecior nalt și frumos. Îi pomenii de nuntă și se roși până după urechi. Dar… știam eu că-i place.

Pacea era deplină în țară. Finița se mărită și eu îi fusei nun mare — în fine, am stat ce-am stat acasă, până ce-ntr-o zi mă pomenii cu tata mort. Adormise de bătrânețe, și pentru totdeauna. L-am pus în mormânt alături cu mama, am așezat o cruce de lemn la capul lui și-am încununat-o cu busuioc. Finița, biata copilă, își ștergea lacrimile cu șorțul și-mi promise de-a pune flori pe mormintele lor și de-a aprinde câte-o lumină la zile mari, de sufletul celor morți. Întristarea-mi intrase-n inimă, întristarea și pustiul.

POESIS

M-am dus la Cluș. Am așteptat să vină noaptea pentru ca să mă duc la casa ei, să văd ce se-ntâmplase cu ea. Îmi venise ideea să-i iert tot — trădarea ei — și, de-ar fi fost o scânteie de amor în ea, s-o iau cu mine s-o fac nevasta mea. Inima mea era însetată de iubire și, ca cel ce se îneacă, îmi plăcea să mă țin de-un pai chiar.

Noaptea era cam ploioasă și norii zburau negri prin cer și numai prin rupturile lor groase se vedea câteodată luna. Am luat o lanternă mică cu mine, și, ieșind pe strade, am început a le străbate în plesnetul cel mărunțel și zuzuitor al ploii și a o apuca, ieșit afară din oraș, peste câmpii inundați de șiroaie, care, galbene, înecau iarba cea verde, și sfâșiind cu picioarele mele valurile ce inundau câmpia. Era întuneric de nu-ți puteai vedea mâna. Am ajuns la casa ei. Am scos lanterna, și, aprinzând-o înaintea ușii de din față, voi să scutur ușa, dar văd că încuietoarea e sigilată de către autoritate. Ce să fie? Asemenea tuturor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi căzut în datorii și ori fi vânzând pe cale judecătorească singura ei avere: căsuța. Ce-mi păsa mie — trebuia să mai intru în casă, să-mi

mai readuc încă o dată aminte de singurele fericiri ale vieții mele. Am rupt sigiliul de pe încuietoare și-am rupt și încuietoarea.

Am intrat înăuntru — și-n camera ei. Era ca în ziua întâia a amorului meu. Pianul sta deschis și scaunul înaintea lui, înaintea gurii sobei stătea încă scaunul cu sprijoane a bătrânului. Patul ei alb și curat era lângă peretele stâng. Pusei lampa pe masă — și privirea dădu de-o epistolă sigilată cu ceară neagră. O luai. Era adresată mie și scrisă cu mâna cea fină. Am deschis-o cu repejune și-am citit-o. Era scrisă tremurat și cerneala șirurilor era turburată de lacrimi căzute pe hârtie. O reproduc tot așa cum era scrisă:

Amantul meu, dulcele meu amant!

M-ai crezut trădătoare, desfrânată, și-ai luat lumea-n cap. Da, am fost criminală, inima mea, criminală cum a fost Maria Magdalena. Tomo, nu mai cer iubirea ta, căci când vei citi aceste șire, n-ai mai putea iubi decât craniul cel îngropat și ochii cei morți ai unei fete nebune — nebune de amorul tău — zdrobite de iubirea ce i-o impusese natura, de iubirea pentru bătrânul ei tată. Tata bolea, eu nu puteam câștiga nimic. Ce eram să fac? Să cerșesc, aș fi roșit. M-am vândut dar. Cu-acest mijloc am căpătat bani mulți, prea mulți încă — căci tata a murit. Să-ți descriu ce-am simțit după ce l-am înmormântat? De câte ori am cugetat să mă duc la tine, să înconjur picioarele tale cu brațele mele, să te rog, să te conjur ca să mă ierți. M-aș fi făcut sclava ta, căci te iubeam, te iubesc! Am fost la Ioan. L-am conjurat să te îngrijească, i-am dat banii ce îi aveam, dar i-am cerut jurământ să nu-ți pomenească nimica de mine. Înainte de-a pleca el a venit la mine și mi-a spus în ce stare te afli — l-am trimis îndărăt, căci știam că prima ta cugetare va fi: sinucidere — căci eu știam că tu mă iubești cum te iubesc eu. Într-una din zile tu ai dispărut. Ce-mi folosea că mă vândusem, când tata murise, când tu te-ai dus?… Am scris testamentul meu, în care te-am pus pe tine moștenitor al micei căsuțe… apoi am făcut foc în cămin, am închis ușile și am închis și oblonul — căci ideea-mi părea dulce, ca să mor de moartea de care-ai murit tu. În atmosfera nădușitoare ți-am scris ceea ce vezi. Apoi, șezând lângă piano,

începui a cânta valsul cel molatec, dulce, pe care l-am cântat când capul tău cel negru și genial dormea în poalele mele. Să mai mângâi acea frunte de marmură nu mai puteam spera. Așa-i că tu mă ierți? De-ai fi fost numai tu și eu în lume… ce mult ne iubeam eu și cu tine. Traversam codrii cei verzi până muream amândoi unu-n brațele altuia, pentru ca în cealaltă lume să traversăm de braț, doi îngeri, stelele cerului. Adio, copilul meu! Te iubesc! Gândește la mine — de voi putea, voi gândi și eu numai la tine, numai. Nu mă respinge, copilul meu, lasă-mă să fiu a ta…

A ta Poesis

Am citit și-am recitit ce scrisese ea și apăsam plângând în hohot, ca un copil, șirurile ei șterse de lacrimi de buzele mele vinete și arzătoare.

— Poesis! strigam eu, strângând aerul camerei la pieptul meu. Poesis, iartă-mă!

Mă așezai pe fotoliul de lângă piano, în care murise ea, atinsei clapele lui pe care fugiseră degetele ei așa de delicate, așa de frumoase, și durerea mea devenea din ce în ce mai dulce, din desperare, melancolie. Poate că sufletul ei curat adia dulce în jurul frunții mele. Poate că ea, aeriană, îmi atingea părul, îmi săruta fruntea mea. Umblai mult prin casă, bântuit de idei când dulci, când amare. Apoi dezbrăcându-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine — capul ei cel blond și dulce pe pieptul meu — gura mea fierbinte pe fruntea ei albă — și nu era nimica! Strânsoare în van, tandrețe în aer — nu era nimica. Strângeam cu unghiile mele perina infamă, până ce somnul avu milă de mine și-mi adormi mintea obosită.

Aș fi putut rămânea în căsuța ei, care rămânea a mea, aș fi putut să-mi petrec toată viața citind și recitind, într-o nebunie dulce, acea epistolă plânsă, scrisă de mâna ei, s-o visez pe ea toată viața mea, s-o visez cum că umblă prin casa mea, cum că surâde la florile din fereastră, cum că veghează cusând sau împletind asupra copilului meu. Aș fi putut să-mi creez o fericire iluzorie, o familie iluzorie, o femeie ideal — aș fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoi,

oricât de lungă să fi fost acea nebunie, totuși fiecare își are momentele sale de trezie, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dintâi, momente de urât, de scepticism, de decepțiune. De-aceea am luat lumea-n cap… Acea epistolă conținea toată istoria mea.